

הגיע הזמן לדבר על זה

עשור לאינתיפאדת אל-אקצה

תוכן עניינים

1	הקדמה
2	יחידה ראשונה: המשפט ההומניטרי הבין-לאומי
6	יחידה שנייה: חשיבה נרטיבית - הסכסוך הישראלי פלסטיני
11	יחידה שלישית: עומדים מהצד
16	יחידה רביעית: גדר ההפרדה
18	יחידה חמישית: התנחלויות
27	יחידה שישית: הוראות פתיחה באש
30	יחידה שביעית: עזה
34	דילמות

הגיע הזמן לדבר על זה.

תשרי תשע"א, ספטמבר 2010. זמן של סליחות וכפרה, של בחינת המציאות העוטפת את חיינו. זמן לשאול את עצמנו איפה היינו ולאן אנחנו ממשיכים מפה. בימים אלו אנו מציינים עשור לפרוץ פרק האלימות המכונה אינתיפאדת אל-אקצה. מדובר באחת התקופות הגועשות ביותר עבורנו, שתבעה מחיר גבוה ביותר משני הצדדים - למעלה מאלף ישראלים, למעלה משבעת אלפים פלסטינים, בשני הצדדים - רובם אזרחים. הגיע הזמן שנדבר על מצב זכויות האדם בסכסוך הישראלי-פלסטיני, הגיע הזמן שנתמודד עם הנושא באופן גלוי. ויותר מכל, הגיע הזמן שנכיר בכך שזהו אחד הנושאים שמעצבים במידה רבה ומשמעותית את חיינו ותודעתנו, פה כחברה.

נשות ואנשי חינוך - האגודה לזכויות האזרח פורסת בפניכם 7 מערכי-שיעור שונים כדי לדבר על זה,

באוגדן שלפניכם מערכים חינוכיים שעוסקים בסוגיות זכויות-האדם המרכזיות בעשור האחרון של הסכסוך. מטרת המערכים לעורר את השיח ולעמת אותנו כאנשים וכאזרחים עם ההשלכות של המצב - איפה היינו ולאן אנחנו מבקשים לפנות כעת. המערכים מבוססים על ידע ועובדות, ואינם באים לשכנע לכאן או לכאן - אלא לפתוח ולפתח את השיח, לשים את הנושא על השולחן, לסייע לכם לדבר על זה.

עשר שנים חלפו מאז פרוץ האינתיפאדה וחמש שנים מאז ההתנתקות. חמש שנים שבהן לא התנתקנו פיזית מעזה, אבל בהחלט התנתקנו הכרתית מכל מה שקשור בשטחים הכבושים ומאחריותנו הישירה אליהם. בנינו גדר והותרנו את אותה מציאות עלומה בצדו האחר של הבטון. לא רואים ולא שומעים כי נדמה לנו שאנחנו כבר לא שם. וזה רק נדמה.

האמת היא, שאנחנו עדיין שם. ישראל עדיין שולטת בכל היבטי החיים של הפלסטינים במידה ניכרת. חיילי צה"ל משרתים שם, אזרחים ישראלים גרים שם, משטרת ישראל פועלת שם. אמנם התנתקנו, אך השלכות נוכחותנו בשטחים מחלחלות אלינו כחברה ומעצבות במידה לא מבוטלת את ההתנהלות שלנו פה.

נקודת זמן של עשור מציבה בפנינו את שאלת נכונותנו להתמודד ולהתעמת עם המציאות המורכבת שהתפתחה בשטחים. הגיע הזמן שנעלה את הדיון על פני השטח, שנשאל את השאלות הכואבות, נציף את כלל העמדות השונות ונפתח דיון ער. הגיע הזמן שנעשה זאת קודם כל בשבילנו - כחברה.

1 יחידה ראשונה: המשפט ההומניטרי הבין-לאומי

המשפט ההומניטרי הבין-לאומי (IHL) בא לענות על מספר שאלות: מי משתתף בלחימה? מי אינו משתתף? באילו אמצעים (כלי נשק, שיטות לחימה) נלחמים? אילו כלי נשק אסורים לשימוש ואילו שיטות לחימה פסולות? כללי אסור ומותר בלחימה. המשפט ההומניטרי על כלליו חל בכל סכסוך מזוין בין מדינות, בתוך מדינות, במאבקים מזוינים לשחרור לאומי, ובכיבוש כתוצאה מ"תפיסה לוחמתית" ומגדיר את גבולות הפעולה המוסריים לשמירה והגנה על זכויות האזרח בעתות מלחמה. במערך זה נבקש להציג בפני המשתתפים את המשפט ההומניטרי הבין-לאומי, לבחון עימם את הרציונל שהוא מציב, את הרף המוסרי אליו הוא שואף והקשיים שקיימים ביישומו (מה מותר ומה אסור, ומה ההשלכות על זכויות אדם).

זמן: כשעה.

מטרה: להבהיר מהו המשפט ההומניטרי, לבחון את הרציונל והעקרונות שלו ככלי מוסרי, נורמטיבי ומשפטי שנועד לשמור ולהגן על זכויות האדם בעתות מלחמה, להעניק ידע ולהבהיר מושגים.

מתודות:

1 פתיחה: המנחה רושמת/על הלוח: "המשפט ההומניטרי הבין-לאומי" ושואלת את המשתתפים מה ידוע להם על המשפט ההומניטרי? (בהתאם לידיע, להשערות, למחשבות, לניחושים), ורושמת/את התגובות. מתוך תשובות המשתתפים המנחה יוצאת/להגדרה הבאה: המשפט ההומניטרי הבין-לאומי הוא קובץ נורמות וחוקים שנועדו להבטיח, להסדיר ולווסת היבטים הומניטריים ("זכויות אדם") בזמן סכסוך מזוין. המשפט ההומניטרי בא לאזן בין הצרכים הצבאיים לבין הצרכים ההומניטריים, בהגבילו את הכוח הלוחם ובהדגישו את ההיבטים ההומניטריים.

2 "משחק מלחמה": המנחה מחלקת את הקבוצה לשתי קבוצות משנה של לוחמים ואזרחים, וכותבת/בשני צדי הלוח "שקט-מלחמה" ובחלקו השני – "זכויות האדם". לאחר מכן המנחה פונה ושואלת כל קבוצה שאלות מנחות בנוגע להתנהלות בעת מלחמה מתוך הפריזמה של אותה קבוצה, ורושמת/את התשובות בחלק המתאים של הלוח. בשלב הבא, המנחה מעמתת את הקבוצה השנייה עם התשובות שניתנו. כך, עד שנוצר דיון עצמאי בין הקבוצות:

שאלות מנחות "שקט - מלחמה":

- מדוע יוצאים להילחם? (כיבוש שטח, משאבי טבע, שחרור לאומי, הגנה, מלחמות דת).
- כיצד נשיג את המטרה הצבאית שלנו? (בהכנעתו של הכוח הלוחם שמנגד, ומדוע פגיעה במי שאינו לוחם לא תתרום להישג המלחמתי שלנו, להחלשת הכוח הצבאי, אלא ההפך, תסלים את המצב).
- מהן מטרות שפגיעה בהן תעזור לנו להשיג יתרון צבאי?
- מי יהיו הלוחמים שלנו? את מי לא נגייס כלוחמים?
- באילו כלי נשק נשתמש?

שאלות מנחות "זכויות האדם":

- על אילו זכויות אדם חשוב לשמור בעתות מלחמה? (חיים, תנועה, טיפול רפואי, גישה למקורות פרנסה וחינוך, איסור על ענישה קולקטיבית).
- אילו זכויות אדם אפשר להשעות בעת סכסוך? (חופש ביטוי, הליך דמוקרטי כגון בחירות).
- בסיכום הפעילות, המנחה מסכמת את הדילמות והמחלוקות שעלו, ומציגה את המשפט ההומניטרי כשיח של זכויות האדם שבאמצעותו אפשר לשמור (-לאזן) על זכויות האדם בזמן מלחמה, באמצעות שני עקרונות הבסיסי: "עקרון ההבחנה" ו"עקרון היחסיות".

עזרים: דף הגדרות ומונחים: <http://www.acri.org.il/Story.aspx?id=1189>

3 הקרנת הסרט "Crimes of War" (בימאי: אנדי גיקובסון, 2001, 26 דקות): בחלקו הראשון, הסרט מספר את התפתחותו של המשפט ההומינטרי. חלקו השני עוסק בחשיבות ידיעת המשפט ההומינטרי, בעיקר בעבודת עיתונאים.

דין מסכם ליחידה: האם אפשר לשמור על זכויות האדם בעתות מלחמה? האם זהו מאבק חברתי נכון/צודק, לדעתכם? מהו התפקיד שלכם, כפעילים חברתיים כאנשי חינוך/ כאזרחים? מה תחושתכם לגבי הנחת היסוד האוניברסאלית, המתייחסת לכל האזרחים כשווים? האם היא אפשרית? האם היא אידיאל רצוי? מה המתח בינה לבין המציאות, וכיצד ברצוננו להתמודד עם המתח הזה? (להציג אוניברסאליות כשאיפה, לוותר עליה וכו')

חומר עיוני למנחה:

"מרוץ בין התיאוריה לשטח": המשפט ההומינטרי הוא דינמי, משתנה ומתפתח בהתאם למציאות המתרחשת. המשפט ההומינטרי אינו מקדים את זמנו אלא מגיב על המתרחש בסכסוכים מזוינים באופנים שונים, כגון ניסוח כללים ואמנות, הקמת בתי דין ועוד. למשל, ההתייחסות לאלמוניות מינית כנגד נשים: באמנת ג'נבה הרביעית ישנה התייחסות לפשעי מין כלפי נשים, אך בעקבות מקרים של אונס שיטתי, היריון כפוי, עיקור וסחר בנשים לצורך עבדות מינית, בהסכם רומא משנת 1998 אשר כונן את בית הדין הפלילי הבין-לאומי, הוגדרו מעשים אלו כפשעים נגד האנושות. לפיכך, אפשר לשפוט את העוברים על חוקים אלה באופן אישי ומהיר יותר.

הדבר דומה לכל רגולציה משפטית ונורמטיבית אחרת, למשל מחשבים ואינטרנט: קודם המציאו אותם, אחר כך הגיעו תקנות וחוקים המסדירים סחר באינטרנט, איסור על פריצות וגנבות באמצעות האינטרנט וכדומה. דוגמה נוספת, לנוכח המציאות העכשווית שבה סכסוכים מזוינים מתחוללים בין ארגונים לבין מדינות, היא הניסיונות לנסח תוספת לכללי האג שתתייחס לארגונים לוחמים.

קישור לכתבה "מאה שנה אחרי האג, מנסחים חוקי מלחמה חדשים", Ynet, מתאריך 7.10.2007, על הניסיון לחדש ולהתאים את כללי האג למציאות המשתנה: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3457116,00.html>

קישור לכתבה "כך לא מנהלים מלחמה צודקת", הארץ, 7.4.2009, על עקרונות המשפט ההומינטרי הבין-לאומי תוך התייחסות למקרה הישראלי <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1077277.html?more=1>

התפתחות היסטורית של המשפט ההומינטרי: מאז ומעולם היו חוקים וצווים דתיים שהסדירו כללי מלחמה. במהלך המאה התשע-עשרה וביתר שאת במאה העשרים, אפשר להבחין בשתי מגמות מרכזיות, והן: האחת, קריסת נורמות התנהגות קודמות, דבר שבא לידי ביטוי במספר האזרחים הגבוה שנהרגו במלחמות. למשל, במלחמת העולם הראשונה חמישה אחוזים מהקורבנות היו אזרחים, במלחמת העולם השנייה חמישים אחוזים מהקורבנות היו אזרחים ובמלחמות כיום חלקם של האזרחים אף מגיע לשיעורים של תשעים אחוזים. אנו למדים מכך שאזרחים הפכו להיות המטרה, דהיינו מטרה לפעולה צבאית.

המגמה השנייה היא התפתחותם של כלי נשק המוונים כגון נשק כימי, ביולוגי וגרעיני וכלי נשק שגורמים לסבל מיותר כגון כדורי "דום-דום", מצרר ולייזר הגורם לעיוורון.

שתי מגמות אלה, הרסניות בבואן יחדיו, משקפות את שני הענפים המרכזיים שהתפתחו במשפט ההומינטרי: משפט האג, העוסק בהגבלות על כלי נשק, ייצור, הפצה וכמובן שימוש, ומשפט ג'נבה, העוסק בהגנה על «מוגנים», דהיינו כל מי שאינו משתתף בלחימה.

אמנות מרכזיות במשפט ההומינטרי:

כללי האג, 1907: קובץ אמנות בדבר כללים ומנהגים למלחמה ביבשה. אחד העקרונות המרכזיים של כללי האג הוא ההגדרה ל"מטרה צבאית לגיטימית": מטרה התורמת באופן ממשי לפעילות הצבאית, ונטרולה או החלשתה מעניקים יתרון צבאי. מטרת צבאיות הן: כלי נשק וייצורם, תשתיות המשמשות את הצבא, בסיסי צבא, וכן חיילים. כללי האג הניחו את הבסיס לאמנת ג'נבה הרביעית, הקובעת את ההגנות על «מוגנים» שנוסחה ונחתמה בשנת 1949.

אמנת ג'נבה הראשונה: קובעת הגנה על חיילים פצועים וחולים שאינם מסוגלים עוד להילחם, הזכאים לטיפול רפואי.

חיילים פצועים וחולים אינם מהווים עוד מטרה צבאית לגיטימית.

אמנת ג'נבה השנייה: מחילה את כללי האמנה הראשונה לגבי לחימה ימית.

אמנת ג'נבה השלישית: קובעת הגנות על שבויי מלחמה, וחובות של הכוח השובה כלפי החיילים השבויים. הבסיס שעמד לנגד עיני המנסחים הוא שחייל שנשבה אינו מהווה איום צבאי, ולכן אינו מטרה צבאית לגיטימית. מלבד זאת, לא מעמידים לדין שבוי מלחמה (משום שפעל בהתאם למערכת החוקים שאליה הוא כפוף במדינתו) אלא אם לפני שנשבה ביצע פשעי מלחמה, פשעים נגד האנושות או רצח עם.

אמנת ג'נבה הרביעית: קובעת הגנות על אזרחים. מטרתה לנסח את החובות המוטלות על הצדדים הלוחמים, כדי שהאוכלוסייה האזרחית לא תיפגע בגופה או באזרחות חייה, ואם תיפגע, אזי מעט ככל האפשר.

שני עקרונות מרכזיים עומדים בבסיס המשפט ההומניטרי וקשורים להגדרה "מטרה צבאית לגיטימית" - עקרון ההבחנה והיחסיות:

- **עקרון ההבחנה:** יש להבחין בין מי שמשותף בלחימה לבין מי שלא, ואסור לפגוע במי שאינו משותף בלחימה או להשתמש בכלי נשק שבשימוש בהם אי אפשר להבחין בין לוחמים למוגנים. כמו כן, אסור לפגוע ברכוש אזרחי. הדרישה היא דו-כיוונית, דהיינו לא לפגוע במוגנים, אך גם לא לפעול, כלוחמים, מתוך שטח אזרחי. לוחם: כל מי ששייך לארגון צבאי היררכי ומבחין עצמו בגלוי, כגון נשיאת נשק, מדים, פרטי לבוש. אזרח: כל מי שאינו לוחם.
- **עקרון היחסיות:** הצדדים הלוחמים חייבים להימנע מהתקפות שעלולות לסכן מאוד את האוכלוסייה האזרחית או להגבילן, גם במחיר ויתור על ההישג הצבאי. המשפט ההומניטרי דורש מהכוחות הלוחמים לכלול את השיקולים ההומניטריים במכלול השיקולים, ולתת להם משקל רב. במקרים שבהם הכוח הצבאי פוגע בזכויות האוכלוסייה האזרחית, על פגיעה זו לעמוד בעקרונות המפורטים, כלומר עקרון ההבחנה ועקרון היחסיות. מובן שפגיעה באזרחים אינה מותרת אף פעם, אך הטלת עוצר על אזור מסוים, למשל, מותרת במקרים מסוימים, ועל הכוח הלוחם מוטלת חובת ההוכחה. ישנם שלושה קריטריונים למבחן ההוכחה: צורך צבאי (האם אכן הפעולה הננקטת מהווה תשובה לאיום קונקרטי), התאמת האמצעי למטרה ויחסיות (האם הפגיעה באוכלוסייה היא מעטה יחסית להישג הצבאי).

בשנת 1977 הוספו שני פרוטוקולים לאמנות ג'נבה המרחיבים את ההגנות על מוגנים, בראש ובראשונה על אזרחים. הפרוטוקולים מחדדים את עקרונות ההבחנה והיחסיות ומרחיבים את תחולת המשפט ההומניטרי לסכסוכים פנימיים. בשנת 1954 נחתמה אמנה בדבר ההגנה על קניינים תרבותיים - מבנים, עתיקות, חפצים או יצירות המהווים נכסי תרבות והיסטוריה, ונכסים דתיים שאסור להרסם או לפגוע בהם בעת סכסוך מזוין. הרעיון הבסיסי הוא שפגיעה בנכסי תרבות של עם מהווה פגיעה במורשת האנושות כולה. להרחבה נוספת, אפשר לקרוא בחוברת האגודה לזכויות האזרח: "גם כשהתותחים רועמים" וכן בחומרים עיוניים רבים נוספים.

מיהו לוחם?

אחת ההגדרות המרכזיות במשפט ההומניטרי היא ההגדרה של "לוחם". זאת כחלק מעקרון ההבחנה שלפיו על הכוחות המעורבים בסכסוך מזוין להבחין בין מטרות צבאיות לבין אזרחים. ההגדרה של לוחם מתייחסת לאופן שבו הלוחם נוהג ולא לאופן שבו הוא מתואר. היות שההגדרות הקיימות טעונות במשמעויות תרבותיות שונות, כגון ההגדרות "לוחם" ו"לוחם-חירות", "טרוריסט" ו"לוחם גרילה", ההגדרה של "לוחם" על פי המשפט ההומניטרי מכוונת למעשים של אותו לוחם, ובעיקר לשאלה אם הוא נוהג בהתאם לכללים.

לפי אמנת ג'נבה השלישית, סעיף 4, לוחמים הם כל מי שעונים להגדרות הבאות:

"מצויים במנגנון הירארכי וסרים למרות הירארכית; מזהים את עצמם בסימן זיהוי המבחין אותם ממרחק; נושאים נשק באופן גלוי; נוהגים לפי כללי המלחמה".

הפרוטוקול הראשון לאמנות ג'נבה, שנוסף בשנת 1977, הוסיף את ההכרה בלוחמים נגד שליטה קולוניאלית וכיבוש זר כלוחמים לכל דבר. בכך, הותיר הפרוטוקול הנ"ל על כנן שתי הגדרות בלבד: לוחם או אזרח, ללא תחום אפור ביניהן. לוחמים אלה, הוגדרו לפני כן כ"לוחמים לא חוקיים", ואילו הפרוטוקול ביטל הגדרה זו בהתאם לאמנת ג'נבה השלישית ולהסכם רומא. כידוע, לפי המשפט ההומניטרי כל לוחם שאינו סר לחוקי המשפט ההומניטרי, אפשר ורצוי להעמידו לדין.

ההגדרה החדשה יונקת את כוחה המוסרי והמשפטי מ"ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם" משנת 1948, אשר מעגנת את זכותו של כל אדם לשאוף לחירות, לחיות במדינה ריבונית) "הזכות להגדרה עצמית" של כל לאום). זכות זו מצוינת באופן מפורש יותר ב"אמנה הבין-לאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות, ותרבותיות" משנת 1966 שישראל אשררה, אך לא חתמה עליה.

חלק ראשון, סעיף 1 מציין:

"לכל העמים זכות להגדרה עצמית. בתוקף הזכות חופשיים הם לקבוע את מעמדם המדיני וחופשיים לשקוד על קידום הכלכלי, החברתי והתרבותי".

הקהילה הבין-לאומית וארגוני זכויות האדם בעולם ובישראל מגדירים, בהתאם לפרוטוקול הראשון, «לוחמי חירות» או "לוחמים כנגד משטר קולוניאליסטי או כיבוש זר" כלוחמים לכל דבר, אשר מחויבים לנהוג לפי המשפט ההומניטרי וזכויות האדם. במקרה שהם מפרים חוקים אלה - אפשר ורצוי להעמידם לדין.

ישראל לא חתמה על הפרוטוקול הראשון משנת 1977. מכיוון שכך, ביחסה ללוחמים חברי פת"ח, חמאס, ג'יהאד וארגונים אחרים, ישראל אינה מכירה בהם כלוחמים ועל כן עוצרת אותם על פי החוק הפלילי, או מחזיקה אותם במעצר מנהלי כ'לוחמים בלתי חוקיים' - מעמד הניתן לאזרחים חשודים בפעולות איבה לפי חוק הנושא שם זה. בכך ישראל אינה מעניקה לחברי ארגוני הלחימה הפלסטינים מעמד של שבוי מלחמה, וכאשר היא מעמידה אותם למשפט היא מתייחסת אליהם כחשודים פליליים בטרור.

בעתירה נגד מדיניות החיסולים, מדינת ישראל טענה בתגובתה כי אפשר לפגוע במי שלוקחים חלק בפעולות איבה, גם אם אינם משתתפים בלחימה, כלומר בביתם ובקרב משפחותיהם. דבר זה אינו לגיטימי בקהילה הבין-לאומית ובארגוני זכויות אדם. בלוחמים אלה אפשר לפגוע (בשפת המשפט ההומניטרי, הם הופכים למטרה צבאית לגיטימית) אם הם משתתפים בלחימה, נושאים נשק בגלוי וכו', בדומה לכל לוחם אחר. אם הם נמצאים בביתם או אינם נוטלים חלק בלחימה, הם אזרחים לכל דבר, בדומה לחיילי צה"ל הנמצאים בביתם או בעת שהם שוהים בחופשה. הביקורת על המדיניות הישראלית הנוכחית היא שמדובר בסטנדרטים כפולים: ישראל עוצרת את הפלסטינים כאזרחים החשודים בטרור (לפי החוק הפלילי), אך במדיניות הסיכול-הממוקד פוגעת בהם כבלוחמים, ובאופן שאינו מתיישב עם המשפט ההומניטרי.

יחידה שנייה:

חשיבה נרטיבית הסכסוך הישראלי פלסטיני

עשר שנים מאז פרוץ האינתיפאדה, והיום, יותר מתמיד, קיים קושי רב עבור שני הצדדים לראות את האנושיות שבצד האחר. המערך שלפניכם מציע כלי חשיבתי של נרטיבים להתמודדות עם הקונפליקט והסכסוך. מטרת המערך היא להכיר בחשיבותו של מתן לגיטימציה לנרטיב של ה"אחר" בעת של קונפליקט, לשם פריצת חסמים לפתרון. בכדי שנוכל להציף את הדברים ובאמת לגעת במציאות המורכבת בה אנו חיים, ישנה חשיבות רבה לסדיקת הדיכוטומיות של טובים ורעים, אנחנו והם, וליכולת שלנו לחוש אמפטיה וכבוד כלפי ל"אחר" גם אם איננו מסכימים אתו.

מטרה: שימוש בכלי של חשיבה נרטיבית לניתוח מציאות ולהתמודדות עם קונפליקט. ללמוד להכיר השקפות שונות המגלמות מציאות מורכבת ואמת שאינה אבסולוטית.

הדגשים למנחה: המערך מתבסס על החשיבה הנרטיבית ככלי עבור המשתתפים להתייחסות פתוחה יותר לקונפליקט. לנוחיותך, במערך מופיעות מספר מתודות, אשר ניתן להשתמש בחלקן או בכלן. נדרשת פתיחות וסבלנות גדולה מצד המנחה לעמדות שונות שיובעו בקבוצה. לא ננסה לעביר מסר של נכון/לא נכון, אלא להנחיל יכולת של התבוננות מורכבת אודות המציאות. אנו מאמינים שזה חשוב וראוי בכל שיח שמתייחס לסכסוך הישראלי-פלסטיני, ויסייע למשתתפים בסדנאות להתמודד עם התכנים שמועלים בהן ועם המציאות סביבם.

מתודות

1 פתיחה: תיאור הסביבה והנוף

המנחה מבקש/ת מכל המשתתפים לכתוב על פיסת נייר תיאור של הכיתה בה יושבים או תיאור של הנוף שנשקף מהחלון. לסיים, מרכזים את הפתקים ושמים אותם בצד עד לשלב סיכום המפגש. בסוף המפגש ניעזר בפתקים הללו על מנת לסכם את הפעילות, להציג ולחדד כיצד כל אחד מאיתנו חווה את אותה הסביבה ואת אותה המציאות באופן קצת שונה, מנקודת מבט, וכיצד זה מתקשר לכל מה שחווינו במפגש.

2 אפשרות בחירה בין א' לב'. שתי המתודות עוסקות בנקודות מבט שונות כאשר מתודה א' עוסקת בשאלה של תיווך מידע ומדיה בבניית נרטיבים ומתודה ב' ניטרלית יותר, ועוסקת בנקודות מבט אישיות שונות (כיצד כל אחד רואה ומפרש את המציאות אחרת).

א. איך קוראים את זה?

המנחה מחלק/ת את הקבוצה לשתי קבוצות משנה. כל קבוצה מקבלת את אותו קטע עיתונות סביב סוגיה מסוימת (הכתבות מופיעות בנספחים) עם שאלות מנחות ועליה לבחון את הכתבה מתוך נקודת מבט מסוימת. לאחר מכן, כל קבוצה תציג במליאה את תשובותיה. המטרה היא לחשוף את נקודות המבט הקיימות בתוך המדיה ולעמוד על התיוכים שהמידע עובר בדרך אלינו. חשוב לבחון עם המשתתפים איזו נקודת מבט חסרה בדרך כלל, איזו יותר נוכחת, כיצד אנו מפנימים את המידע שאנו מקבלים וכו'. כתבות לדוגמה:

- בדואים בנגב ותושבי באר שבע: "דו"ח המשרד לביטחון הפנים: עלייה של 87% בפגיעה של בדווים בתשתיות המדינה": <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1178566.html>
- ערבים ישראלים ויהודים ישראלים: **בחדר צדדי בנתב"ג**: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1174444.html> (כתבה בנושא הבידוק המחמיר של ערביי ישראל בנתב"ג)
- אפשרות נוספת באותו נושא: **הסלקציה החדשה שעוברים אזרחי ישראל הערבים בנתב"ג**: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1159060.html>
- פעילים חברתיים ומתנחלים: **ירוק עכשיו**: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1171355.html> (כתבה בנושא השלכות האקולוגיות של הזיהום הסביבתי בשטחים)

• ערביי ישראל וישראלים יהודים סביב המשט לעזה וח"כ חנין זועבי: **כולנו זועבי**: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1185155.html>

כל קבוצה מקבלת את הכתבה ומתבקשת לענות על השאלות הבאות מתוך פריזמה של קבוצה חברתית מסוימת (ערבים יהודים, פעילים מתנחלים וכו'):

• מהי נקודת המבט שמייצג כותב הכתבה? מי מספר את הסיפור?

• אילו נרטיבים עומדים מולו?

• מהו המסר שמועבר? למי הוא מיועד?

• אילו רגשות זה מעלה בכם?

• מה עובדה ומה פרשנות בקטע שקראתם?

• איזה נרטיב חסר?

ב. "תלוי איך מסתכלים על זה"

המנחה מחלק/ת את הקבוצה לשלוש קבוצות משנה, ונותן/ת לכל אחת מהן את אותה התמונה (הכוונה לצילום

ניטראלי שמתאר סיטואציה חברתית. לדוגמה: <http://www.flickr.com/photos/yrdnsa/4334683875/sizes/o/in/> (photostream

ההנחיות:

1. כל קבוצה מתבקשת לציין כמה שיותר עובדות הקשורות בתמונה

בחירה בין 2-3:

2. כל קבוצה מתבקשת לתאר את סיפור התמונה כפי שיוחלט בקבוצה.

3. כל קבוצה מתבקשת לתאר את סיפור התמונה מתוך נקודת המבט של אחת הדמויות (כל קבוצה דמות אחרת).

דיון במליאה:

כל קבוצה בתורה מציגה את העובדות ואת הסיפורים שכתבה

שאלות מנחות לדיון:

1. מהן העובדות שקיימות בתמונה? המנחה כותב/ת על הלוח את הרשימה, ומקטלג/ת את התשובות לפי פרשנות ועובדות. חשוב לאתגר את החשיבה, את המובן מאליו, ולערער על מובהקות הטענות. כיצד אנחנו למעשה מבחינים בין עובדה לפרשנות? האם זה באמת כל כך ברור ומוחלט?

2. לאחר שמחדדים את ההבחנה בין המושגים, כמו גם את הקושי בהבחנה ביניהם, כל קבוצה מספרת את סיפור התמונה מנקודת המבט של הדמויות השונות. המנחה כותב/ת על הלוח את הסיפורים השונים זה מול זה, ומנחה דיון סביב השאלות הבאות:

• מה ההבדלים בין הסיפורים?

• מי מהסיפורים הוא הנכון והצודק?

• מדוע לדעתכם יש הבדלים, למרות שמדובר באותה תמונה?

• לפי מה קבעתם את השתלשלות האירועים?

• מה מעצב את נקודת המבט שלנו? (לכוון לנקודות - מי מספר, מה מניע אותו, האם הוא מעורב בעניין, מהו עולם

האסוציאציות שלו בנושא, למי הוא מספר ומתי, ועוד)

3 משחק תפקידים:

המשתתפים יתנסו ויתמודדו עם החוויה של לייצג את ה"אחר". משחק התפקידים ממחיש את החשיבות וההשפעה של היכולת שלנו כפרטים בעלי נקודות מבט והשקפה שונות, להיכנס לנעליים של ה"אחר" ובאמצעותה להכיר בלגיטימציה של עמדות שונות לאותו עניין.

המנחה בוחר/ת שני משתתפים שיקיימו דיאלוג לפי סיפורי מסגרת שונים. תוך כדי ההפעלה משתתף אחר יכול לבוא ולהחליף את השחקנים, וחברי הקבוצה יכולים לשאול את "הדמויות" שאלות ולפתח עימן דיון. במהלך השיח, המנחה יכול/ה לצרף דמויות נוספות לשיחה (חברים של הדמויות, בני משפחה וכד') על מנת להוסיף נקודות מבט נוספות. תוך כדי ההפעלה חשוב לאתגר את המשתתפים ולשאול אותם שאלות מכוונות, תוך שימוש בשיח של הפרת זכויות אדם.

למנחה - חשוב לשים לב לצורה ולא רק לתוכן הדברים. האופן בו בוחרים המשתתפים להציג דמויות שונות (שפת גוף, צורת דיבור, התנסחות) מעיד במידה רבה על ההתייחסות לאותו נרטיב, לסטארוטיפים המנחים ולביקורת הקיימת כלפי הנרטיב האחר.

נושאים לדוגמא:

שדרות ועזה:

הצגת סיפור מסגרת – מנהלות שני בתי ספר - אחד בעזה והאחר בשדרות - יצרו ביניהן קשר והחליטו לקיים יום מפגש בין התלמידים בבתי הספר שלהן לדיון משותף אודות המצב. היה להן ברור שהמפגש לא יהיה פשוט ואף טעון, אך הן החליטו שיש חשיבות רבה בהשמעת הקולות השונים

ילד משדרות: שלומי, בן 14 מתגורר בשדרות. הוא גדל לתוך מציאות של נפילות קסאמים ונוהל «צבע אדום» מאז גיל 5. אחיו הקטנים לא מכירים מציאות אחרת וסובלים מסייטי לילה קשים, וחרדות. משפחות רבות ושכנים עזבו את העיר לאורך השנים בגלל המצב, וחברים ובני משפחה החיים מחוץ לעיר חוששים לבקר ולהגיע לביתו. מאז מבצע «עופרת יצוקה» בשנת 2009 התייצבה תחושת הביטחון שלו והוא נוהג לשחק עם חבריו ברחוב.

ילד מעזה: ביאן, בן 14 מתגורר בעזה עם אמו ואחיו. הבית שלו מנותק מחשמל ומים ואביו ודודו נהרגו באחת ההפגזות על המקום לפני מספר שנים. ביתם ניזוק קשות בתקופת מבצע «עופרת יצוקה» בשנת 2009, והם נתמכים מסייע חיצוני. הוא אינו לומד בביה"ס באופן סדיר כיוון שצריך לסייע בפרנסת המשפחה.

דמויות נוספות לדיון: מורות משני בתי הספר, תלמידים, הורים, תושבי שדרות/עזה, חיילים ששרתו בעופרת יצוקה, נציגי ארגוני זכויות אדם, תלמידים ובני משפחה שנפגעו מהמתקפות וכו'.

שאלות מנחות לדיון:

- איך מציאות המלחמה בערים שלנו משפיע על חייכם? – חשוב שכל דמות תציג באופן מפורט את אורח חייה בצל המלחמה.
- לאחר מכן לעמת כל אחת מהדמויות עם סיפורה של הדמות השנייה - כיצד כל אחת מהן מתמודדת עם השלכות המלחמה על חייה של האחרת.
- להוסיף דמויות לנקודות מבט נוספות – איך כל דמות מתמודדת עם המציאות? איך היא חווה את הדמויות האחרות? (לדוגמה, תלמידים מעזה ונוכחות החיילים, המורות משני הצדדים והאופן בו בן בוחרות להתמודד ולחנך את תלמידיהן, וכו').
- כיצד כל משתתף בחר להציג את הדמות שניתנה לו? (מבטא, שפת גוף, רמת רצינות וכו')
- כיצד בחר כל אחד להגיב לדמויות האחרות? – פסיביות, אגרסיביות, כניעות, התנצחות, זלזול וכו'.

גדר הפרדה:

הצגת סיפור מסגרת – בבית שמואל בירושלים, הוחלט לערוך יום עיון בנושא גדר הפרדה. באחד הפאנלים הוזמנו תושבים מקומיים, משני צדי הגדר להשמיע את סיפורם האישי בכדי לדון על המצב.

ישראלית: שני, בת 26 מתגוררת בירושלים מזה חמש שנים מאז לימודי התואר הראשון באוניברסיטה העברית. זמן קצר לאחר שעברה לעיר, שותפתה לדירה נהרגה בפיגוע בקו 19 סמוך לביתן בשכונה, בדרכה לאוניברסיטה. מאז בניית הגדר, שב הביטחון של שני להסתובבות במרחב הציבורי בעיר ולנסיעה באוטובוסים, ופחתה החרדה היומיומית שלה מפיגועים. גם אמה רגועה יותר, ופחות דואגת לבתה שגרה רחוק ממנה, בעיר שהיתה מוכת פיגועים.

פלסטינית: אריג', בת 26 מתגוררת בכפר א-ראם עם משפחתה, וחולמת להיות מורה בבית-ספר יסודי. גדר הפרדה שנבנתה סביב הכפר שינתה עבורה את מציאות החיים והחלום. בשל המחסומים ונוכחות הגדר, היא אינה יכולה לצאת ללימודים מחוץ לכפר, פרנסת המשפחה אשר התנהלה במזרח ירושלים נפגעה ומצבה הבריאותי של אימה, חולת הסכרת, החמיר בשל היעדר טיפול.

דמויות נוספות לדיון: הקהל (ירושלמים, תל אביבים, מתנחלים, פעילי שמאל וכו'), דמויות נוספות בפאנל – לדוגמה: חיילים, ראשי הכפר, מחסום ווטש, מתכנני הגדר, פעילי זכויות אדם, נציגי האו"ם וכו'.

שאלות מנחות:

- מה משמעות הגדר עבורכן? איך היא משפיעה על חייכן? – חשוב לעמת כל אחת מהדמויות עם סיפורה של הדמות השנייה (איך כל אחת מהן מתמודדת עם משמעות הגדר על חייה של האחרת).
- לקהל - איזה סיפור צודק יותר? האם אפשר למדוד אותם במושגים של צדק?
- להוסיף דמויות לנקודות מבט נוספות – איך כל דמות חווה את הגדר? איך היא חווה את הדמויות האחרות? (לדוגמה, נשות מחסום ווטש אל מול החיילים, חיילים אל מול המקומיים וכו').

- כיצד כל משתתף בחר להציג את הדמות שניתנה לו? (מבטא, שפת גוף, רמת רצינות וכו')
- כיצד בחר כל אחד להגיב לאחרים – פסיביות, אגרסיביות, כניעות, התנצחות, זלזול וכו'.

חברון

הצגת סיפור מסגרת - אלישבע משתתפת בסיור עם משפחה מארה"ב בשכונה היהודית בחברון. במהלך הסיור מבקשים האורחים לפגוש משפחה פלסטינית שחיה בשכונה על מנת להבין ולשמוע גם את הצד השני. לשם כך נערך מפגש עם סיואר ומשפחתה.

מתנחלת: אלישבע, בת 23, מתגוררת בחברון לצד הוריה עם בעלה. בתור יהודייה היא חשה גאווה ומשמעות ערכית ודתית לעצם המגורים בעיר האבות. סבא רבא שלה היה מהמתיישבים היהודים בחברון בתחילת המאה הקודמת, והיא רואה בשיבה לעיר של הוריה משימה לאומית והגשמה עצמית.

פלסטינית: סיואר, בת 23, מתגוררת ברחוב א-שוהאדא בחברון עם משפחתה. לאביה היתה בעבר מכולת קטנה שנאלץ לסגור בשל הסגר המתמיד על הרחוב, והיעדר הפרנסה והקונים. רוב שכניהם עזבו את האזור בגלל נוכחות החיילים המתמדת ועוינות המתנחלים. סיואר מקפידה ללכת ברחוב בליווי אחיה בשל החשש מתגובות והערות המתנחלים.

דמויות נוספות: חיילים, בני משפחה, שכנים פלסטינים שעזבו את העיר, אנשי דת, קבוצות שוברים שתיקה, קבוצות תיירים מחו"ל וכו'.

שאלות מנחות:

- מה משמעות החיים בחברון עבורכן?
- איך החיים האחת לצד השנייה משפיעים עליכן? – חשוב לעמת כל אחת מהדמויות עם סיפורה של הדמות השנייה (איך כל אחת מהן מתמודדת עם נוכחות וסיפורה של האחרת בסביבה).
- להוסיף דמויות לנקודות מבט נוספות – איך כל דמות חווה את החיים בחברון? איך היא חווה את הדמויות האחרות? (לדוגמה, החיילים והמתנחלים, שוברים שתיקה וסיורי מתנחלים וכו').
- כיצד כל משתתף בחר להציג את הדמות שניתנה לו? (מבטא, שפת גוף, רמת רצינות וכו')
- כיצד בחר כל אחד להגיב לאחרים? – פסיביות, אגרסיביות, כניעות, התנצחות, זלזול וכו'.

דגשים למנחה – לבחון עם המשתתפים מדוע וכיצד המשתתפים בחרו להציג את עמדתם בצורה מסוימת? האם הרגישו באי-נוחות ולמה? האם בחרו בדרך של דיאלוג, או בדרך של התנגשות במגע עם האחר? האם חשו אמפתיה כלפי האחר/כלפי מי שהם ייצגו? האם הרגישו שיש מישהו שהוא יותר צודק?

4 ניתוח נרטיבי של סרט

שימוש בסרט שעוסק בסכסוך ומציג את הנרטיבים והעמדות השונות. אפשרויות:

- **"ארץ המתנחלים"** של חיים יבין, פרק על גדר ההפרדה – בתחילת הפרק מראיין חיים יבין אישה ישראלית שאיבדה את משפחתה בפיגוע בחיפה, ולאחר מכן מציג את בניית הגדר והשפעתה על חיי הפלסטינים. לאורך כל הפרק הוא מנסה להבין את שתי נקודות המבט הפלסטינית והישראלית, והמתח שקיים בין שני העולמות.
- **"כוונות טובות"**, סדרת דרמה ישראלית שנוצרה על ידי פורום משפחות שכולות, על הניסיון ליצור תכנית בישול של שפיות ישראלית ופלסטינית. במהלך צילומי הפיילוט של תכנית הבישול עולים המתחים והקשיים משני הצדדים לקיומו של השיח המשותף. בקישור הבא מופיעים כל פרקי הסדרה: <http://reshet.ynet.co.il/9909.aspx> קטעים לדוגמה:

ריב בארוחת הערב: <http://reshet.ynet.co.il/9909.aspx> ריב בארוחת הערב של משפחתה של תמי, השפית הישראלית סביב נושא הקונפליקט. כל אחד מבני המשפחה מציג נקודת מבט שונה על המציאות לאור השתתפותה של תמי בתכנית הבישול המשותפת.

מחלוקת במשפחת רוזן סביב השאלה הפלסטינית: <http://reshet.ynet.co.il/9909.aspx> תמי מציגה בפני בניה את הפיילוט של תכנית הבישול. בתגובה, מתקיים דיון בינה לבין בנה הבכור העומד בפני גיוס סביב נושא הקונפליקט מנקודת המבט של חייל לעתיד.

שאלות מנחות:

מהם הנרטיבים שעולים מהסרט? מה מייצג כל נרטיב?

האם יש נרטיב צודק?
מה עובדה? מה פרשנות?
מה הקושי שעולה במפגש בין שני הנרטיבים?

5 דיון מסכם:

איך הרגשתם בשלבים השונים של המפגש?
עם מה התקשתם?
האם למדתם משהו חדש?

המנחה מבקש/ת מכל משתתף להקריא את הפתק שכתב בתחילת השיעור בתיאור הכיתה או הנוף. באמצעות התיאורים השונים המנחה מדגישה/ה כיצד בכל שלב, ובכל התרחשות אנו חווים את המציאות בדרכים שונות, וכיצד הכרה ומתן לגיטימציה לזווית המבט של ה«אחר» במקביל לזווית המבט שלי היא הכרחית להתמודדות עם קונפליקטים, ולקידום הבנה בין צדדים בסכסוך.

אפשרות נוספת לסיכום המפגש: הקראת מאמר הדיעה של פרופ' מוטי גולני בנושא נרטיבים: מה לזכור ומה לשכוח
<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1186454.html> -

העשרה:

"יש גם נרטיב אחר" מירי איזין: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1059040.html> על התדמית התקשורתית של ישראל בעקבות הלחימה בעזה.

שני מאמרים על פרויקטים נרטיבים ייחודי של PRIME אודות ההיסטוריה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני:
פרופ' דן בר-און ז"ל, פסיכולוג חברתי מאוניברסיטת בן-גוריון, מחלוצי החשיבה הנרטיבית בישראל,

ושותפו פרופ' סמי עדוואן מאוניברסיטת בית לחם:

<http://www.commongroundnews.org/article.php?id=20808&lan=he&sid=0&sp=0>

<http://www.commongroundnews.org/article.php?id=25878&lan=he&sid=0&sp=0>

מאמר שמפרט ממצאים ראשוניים אודות התמודדות בני נוער יהודים ישראלים עם הנרטיבים הישראלי והפלסטיני של 1948: <http://www.itu.org.il/Index.asp?ArticleID=11125&CategoryID=1391&Page=1>

3 יחידה שלישית:

מסייעים ועומדים מהצד - מניעים לסיוע/ אי סיוע בעת מצוקה של "אחר"

מעריך זה עוסק בנטייה האנושית להתמודדות או אי התמודדות עם סיטואציה של אדם במצוקה. התיאוריה החברתית מאפשרת לנו להעלות את הלבטים והקשיים המלווים אדם בהתמודדות עם סיטואציה של עימות וסיוע, ולעמוד על מורכבות התגובה. כך, המערך מעניק למשתתפים הזדמנות לחשוב על התפקיד שכל אחד לוקח/ לא לוקח במציאות של קונפליקט בכלל ושל הסכסוך בפרט, ומהווה כלי חשיבתי נוסף לניתוח ופירוק ההתנהלות האישית והחברתית שלנו.

מטרה: להעלות למודעות ולשיח את תפקיד הפרט במציאות חברתית מורכבת. לעמוד על הגורמים הפסיכולוגיים חברתיים לעשייה או אי העשייה במצבים של קונפליקט ומתח חברתי.

דגשים למנחה:

מאד מפתה במערך כזה להזדרז ולנסות להניע את המשתתפים לעשייה, או לחילופין לבקר או להאשים אותם באי עשייה. חשוב להימנע מזה, ולראות במערך הזה הזדמנות של כל אחד ואחת לחשוב על המקורות לאקטיביות ופאסיביות אנושית. המחקרים שיוצגו במערך למעשה מראים שמדובר בנטייה אנושית במקרים מסוימים לבחור שלא לסיע, ולכן קל יהיה למשתתפים להזדהות עם הנושא ולא להאשים את עצמם. יחד עם זאת, העלאת שאלות לגבי ההשלכות המסוכנות של הנטייה האנושית הזו היא חשובה, ותופיע בהמשך המערך, תוך שהיא מאתגרת את תפיסות המשתתפים, ומעוררת מודעות עצמית וחברתית גבוהה יותר.

מתודות:

1 פעילות פתיחה:

המנחה מפזר/ת ברחבי החדר את השירים "שיר נחמה" (הדג נחש), "אני ואתה נשנה את העולם" (אריק איינשטיין) ו"לוקח ת'זמן" (יהונתן גפן)/יושב על הגדר(אריק איינשטיין) (אפשר למצוא את כל המילים באתר: <http://www.shiron.net>). על המשתתפים לקרוא את השירים, לבחור את השיר שהכי עניין אותם (לחייב ולשלילה) ולשבת לידו. המנחה מחלק/ת לכל אחת מן הקבוצות בריסטול וטושים, ומבקש/ת מהן להתייחס לנקודות הבאות:

- למה בחרתם את השיר הזה?
 - כיצד בוחרת הדמות בשיר להתמודד עם המציאות?
 - מה דעתכם על בחירה זו?
 - האם אתם מסכימים איתה או מתנגדים לה?
 - האם אתם מזדהים עם תפיסת העולם הזו? למה?
 - אילו עמדות חברתיות מציג השיר?
- לאחר דיון קצר בתוך הקבוצות, כל קבוצה תתבקש להציג את השיר והדמות בפני המליאה.
- דיון במליאה:** תולים את שלושת הבריסטולים על הלוח וכל קבוצה מציגה את השיר שלה. נקודות להתייחסות:
- איזה שיר זכה להכי הרבה/פחות משתתפים? למה?
 - מהן דרכי הפעולה העולות מכל שיר?
 - האם הסכמתם עם הגישות השונות שהוצעו?
- על מנת לחדד את הדיון המנחה מקריא/ה או נותן/ת לאחד המשתתפים להקריא את הציטוט של **ברטולד ברכט**:
- "קודם כשלקחו את היהודים - שתקתי, כי לא הייתי יהודי
אח"כ כשלקחו את הצוענים - שתקתי, כי לא הייתי צועני
אח"כ כשבאו לקחת את הקומוניסטים, שתקתי, שהרי לא הייתי קומוניסט
כשלקחו את הכמרים שתקתי, כי לא הייתי דתי..."

ולבסוף כשבאו לקחת אותי - לא היה מי שידבר בשבילי."

- מה אתם חושבים על הציטוט?
- מה הקושי שהוא מעלה?
- באילו מצבים אנחנו בוחרים לפעול לפי האסטרטגיות השונות?
- תוכלו לתת דוגמאות מהחיים שלכם?
- מדוע ישנם מצבים בהם אנחנו נמנעים מלנקוט מעשה?

2 "מה אתם הייתם עושים?"

המנחה מפזר/ת כרטיסיות במרכז החדר. הכרטיסיות מציגות סיטואציות שונות של פגיעה באחר, או עוולה חברתית. כל משתתף מרים בתורו כרטיסייה ועונה - מה הוא היה עושה במצב כזה. שאלות מנחות לדין:

- מדוע בחרתם לפעול בצורה מסוימת?
- האם מישהו היה בוחר לפעול אחרת?
- האם אתם שלמים עם בחירתכם?
- מה גורם לנו לפעול?
- מה עוצר מבעדנו?

הדגשים למנחה: חשוב להמחיש למשתתפים את הקושי, הלבטים ומגוון אפשרויות התגובה למצוקות של אחרים. על אף הנטייה לעודד לעשייה והתערבות, המנחה צריכה/ה לאתגר את המשתתפים ולהעלות את מורכבות העשייה או האי-עשייה ולהציף את הלבטים, המגבלות והמחשבות שעולות סביב הנושא.

כרטיסיות לדוגמה:

- הלכתם ברחוב וראיתם אישה מקיאה
- ישבתם על ספסל וראיתם שני בחורים נטפלים לבחורה ומטרידים אותה
- טיילתם בשכונה וראיתם שלושה ילדים מרביצים לילד קטן
- שמעתם צעקות וצרחות מדירת השכנים תוך כדי איומים
- הציעו לכם להצטרף למצעד זכויות האדם/מצעד הגאווה/צעדת גלעד שליט
- במהלך שיעור, המורה השפיל את אחד מחבריך בפני כל הכיתה / המפקד בטירונות נטפל לחייל בצוות שלך ומשפיל אותו בפני הצוות
- קיבלת בקשה לחתום על עצומה
- קיבלתם הזמנה להשתתפות ותמיכה בהפגנה בפייסבוק
- נסעתם לטיול ובדרך הייתם עדים לתאונת דרכים
- חיכיתם בתור למועדון וראיתם כיצד לא מכניסים אנשים ממוצא מזרחי/אתיופים/ערבים למקום. (אפשר לבחון האם התגובה הייתה אחרת אם היה מדובר באנשים ממוצא אחר - לדוגמה מזרחיים מול רוסים).
- עמדתם בתור בסופר, והאישה לפניכם תקפה את הקופאית האתיופית תוך הערות על מוצאה.
- הציעו לכם להשתתף בתכנית התנדבות של ארבעה חודשים בהודו - "עניי עירך קודמים", דיון בנוגע למשמעות ההתנדבות בחו"ל במקום כאן. האם זה סותר? מה משמעות האנטגוניזם לעשייה בחו"ל וההשוואה המתמדת לעשייה בארץ? משמעות הגדרת הקהילה אליה אנו מחויבים.

2. **עמידה מן הצד** - "הטבע האנושי הוא לעמוד מהצד": http://www.mako.co.il/spirituality-popular_culture/Article-46c40dcb9801121006.htm

המנחה מחלק/ת קטע מתוך הכתבה "הטבע האנושי הוא לעמוד מהצד" על מקרה הטביעה של אלופת השייט יסמין פיינגולד בנהר הירקון:

"נהר הירקון. אמש. אלופת ישראל בחתירה מתהפכת בתוך המים המזוהמים. היא מפרפרת כעשר דקות מתחת למים, קשורה ברגליה לקייק, עד שעובר אורח בשם אבי טויבן חולף בריצה על גשר הירקון תוך כדי ריצת גאוגיג שגרתי. טויבין רואה התקהלות של אנשים מבוהלים ואת הסירה ההפוכה, מבין שמישהו עומד לטבוע, קופץ לירקון ומתחיל לשחות. הוא גורר את פיינגולד עם הקייק לגדה, שם מחכה צוות החילוץ. טביעתה אמש של יסמין פיינגולד בירקון מעלה שאלות פסיכולוגיות עמוקות. מדוע האנשים שראו את הקייק מתהפך

לא קפצו לעזרתה של הטובעת? מדוע היא נשארה דקות ארוכות מתחת למים ללא נשימה, בלי שאיש מהנוכחים ינסה לעזור לה?"

פסיכולוגיה חברתית של עזרה ועמידה מן הצד - דיון

בשלב זה, נחבר בין תגובות המשתתפים בפעילות הקודמת ודוגמת מקרה הבוחן בנהר הירקון לתיאוריות מתחום הפסיכולוגיה-החברתית (מצורף הסבר מורחב בנספחים):

השערת העולם הצודק (Lerner, 1980) – כל אחד מקבל את מה שמגיע לו, אם מישהו סובל או קרה לו משהו רע, סביר להניח שהוא הביא את זה על עצמו.

עקרון הצדק (Batson, 1994) – התפיסה כי יש לפעול לשינוי במצב של עוול ופגיעה חברתיים הגורמים למצוקה בקרב קבוצה מסוימת.

"אפקט הצופה מן הצד" (Latane & Darley, 1970) – ככל שמספר הצופים מן הצד גדל, כך פוחתת מידת האחריות של כל אחד למתרחש. כלומר, נוכחות הזולת מונעת או מעכבת את הצורך והרצון בהושטת העזרה. המודל מציג חמישה תנאים הכרחיים לנכונותו של אדם לפעול: תשומת לב (נוכחות האירוע במרחב), פרשנות המתרחש, קבלת אחריות על המצב, הידיעה מה לעשות, קבלת ההחלטה לסייע ויישומה.

עלות ההימנעות ועלות ההתערבות – הנכונות להגיש סיוע לאדם במצוקה תלויה באינטראקציה בין שני גורמים – עלות ההימנעות מסיוע ועלות מתן סיוע. חיתוך של שניהם מעלה ארבעה מצבים אפשריים להתנהגותו של אדם שביכולתו לסייע.

באיזה שלב אנשים יהיו נכונים לפעול? למי עוזרים? למי לא? מהם השיקולים לפעולה? מדוע חשוב לבחון ולדון בסוגיות של עשייה? איפה זה פוגש אותנו כפרטים? כאזרחים? וכו'.

3 "לא עומדים מהצד"

חלוקה מחדש לקבוצות כאשר כל קבוצה מקבלת מקרה בוחן אליו תתייחס. כל קבוצה תציג את אסטרטגיות הפעולה השונות ביחס למקרה שלה:

מהו המקרה? כיצד בוחרות קבוצות שונות באוכלוסייה להתמודד עם המצב? מהי דעת הרוב? מהם יחסי כוחות – מי נפגע? מה יקרה לי אם אתערב? מה היכולת שלי כאדם פרטי לשנות משהו?

אפשרויות למקרים:

- **חיילים במחסום** – מדברים יפה במחסום: מילואימניק גיבש לקסיקון לדיבור אדיב בערבית: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1184795.html?more=1> – לאחר שנים של שירות צבאי במחסומים, יצר חייל מילואים לקסיקון ערבי-עברי לשינוי יחס החיילים כלפי האוכלוסייה הפלסטינית.
- **סופרות ישראליות נגד "חוק הכניסה לישראל"**: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1183925.html>, אילנה המרמן וכליל זיסאפל, יחד עם קבוצת נשים ישראליות, הבריחו 16 נשים וילדים פלסטינים תושבי הגדה ליום כיף בתל אביב, ללא אישורים
- **מרי אזרחי נגד הפרדה**: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3933276,00.html> נשים ישראליות הבריחו נשים וילדים פלסטינים לסיור בישראל כאקט מחאתי ויצירת דו קיום.
- **טל אדלר, פרויקט אמנותי, גלויות הקוראות לייחוד ירושלים, 2003**: האמן פיזר גלויות שקוראות לתושבי ירושלים לעזור בפרויקט ייחוד העיר. הגלויות ביקשו לעורר תגובה רגשית וליזום דיון ציבורי רחב ושיר בסוגיית הריסות בתים של ערבים הגרים במזרח ירושלים: http://www.itemz.org/proporganda/front_heb.html
- **כתבת לעניינים פלסטניים**: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1183512.html>, עמירה הס כותבת על הקושי לעזור לאנשים ועל כך שיכולת הסיוע שלה מוגבלת.

דיון מסכם:

כל קבוצה מציגה את מקרה הבוחן שלה, את דרכי הפעולה השונות סביבו את הקשיים וההסתייגויות של חברי הקבוצה עם הנושא.

בסיכום חשוב להדגיש את מקומו של הפרט בקביעת ועיצוב החברה הסובבת, ויכולתו לחולל שינוי על אף הקושי הכרוך

בכך, את חשיבותה של החשיבה הביקורתית והרפלקסיביות לנעשה סביבנו, והקושי והמחיר עימם, אותם גובה הבחירה לעשות.

חשוב לצאת מנקודת הנחה שכמעט בכל סוג של עשייה יש מאמץ גדול והתגברות על נטיות של פאסיביות והתחמקות. כל עשייה למען האחר היא יציאה מהגבולות הקהילתיים שלי, וזה לא קל. גם יש לזה מחיר, ברמת התפיסה האישית וברמת היחס מהסביבה. חשוב להתייחס ולדון בסטיגמה ושלליות למי שמעורב בעשייה חברתית והקושי העצום להגיע למצב של עשייה מהסוג הזה. העובדה היא שבפועל רוב האזרחים לא מהווים חלק מהעשייה הזאת.

מידע למנחה: מחקרים פסיכולוגיים חברתיים בנושא עמידה מהצד

הגדרה של עומד מן הצד:

אדם הנוכח במצוקתו של אדם אחר, מודע לכך שגם אחרים מכירים במצוקה זו, והוא אינו מגיב למצוקה, או שהוא מגיב לה באיטיות רבה יותר מאשר אדם הנוכח כיחיד בסיטואציה שבה אחר מצוי במצוקה.

השערת העולם הצודק (Lerner, 1980)

בני אדם מאמינים כי קיים צדק בעולם, והוא מתנהל לפי חוקי הגינות מסוימים. הנחת היסוד היא כי כל אחד מקבל את מה שמגיע לו - הטוב - גמול חיובי, והרע - עונש. בעולם כזה הסבל איננו אקראי. לדוגמה, אם מישוהו סובל או קרה לו משהו רע, סביר להניח שהוא הביא את זה על עצמו.

אנו מכירים בעובדה כי יכולתנו כאנשים להתערב ולתקן חוסר צדק או לפתור את מצוקתם של אחרים מוגבלת ולכן אנו תולים מגבלה זאת בתפיסת העולם הצודק. כתוצאה מכך, כדי לשמור על אמונה זו, אנו מחליטים שסבלו של אדם מסוים ראוי ואף סביר. עיוות קוגניטיבי זה מביא אותנו לתפוס את הקורבן כמי שעשה דבר מה שהביא לסבלו, או שלא עשה דבר כלשהו על מנת למנוע את הסבל. כך לפחות בטווח הקצר, נמנעים רגשות אשם ותסכול, והערכתנו את עצמנו כאזרחים טובים אינה נפגמת.

כאשר קיימת הזדהות כלשהי עם הקורבן בשל תפיסתנו אותו כדומה לנו במימד כלשהו, עיוותים מעין אלה סביר שלא יקרו.

עקרון הצדק והשיוך הקהילתי

לפי (Batson, 1994), אחד המניעים המביאים בני אדם לסייע לאחרים הוא עקרון הצדק - התפיסה המנחה כי סיטואציה מסוימת אינה צודקת ויוצרת מצוקה בקרב קבוצה מסוימת אשר יש לשנותה. (Blader & Tyler, 2002) טענו, כי הנכונות לפעול לפי עקרון הצדק מושפעת במידה רבה מהמידה שבה הזקוקים לסיוע נתפסים כחלק מהקהילה המוסרית של המסייעים הפוטנציאליים.

הגדרת גבולות הקהילה ותחושת השייכות משתנה לפי תיאורטיקנים שונים. יש הטוענים כי קיימת נטייה מוגבלת של בני אדם למתוח את תחושת הקהילתיות כך שהיא תאפשר להכיר ולהכיל את כאבם של אחרים ולעורר פעולה למניעת הפגיעה. לעומת זאת, תיאורטיקנים אחרים, המסתמכים על תיאורית הזהות החברתית טוענים, כי מתוקף יכולתם של בני אדם להגדיר כל יצור אחר כיצור אנוש או כיצור חי, בני אדם יכולים להרחיב עד אין סוף את תחושת הקהילתיות ולפעול למען על ישות הזקוקה לסיוע (Silk, 2004).

"אפקט הצופה מן הצד" (Latane & Darley, 1970) - ככל שמספר הצופים מן הצד גדל, כך פוחתת מידת האחריות של כל אחד למתרחש. כלומר, נוכחות הזולת מונעת או מעכבת את הצורך והרצון בהושטת העזרה.

המודל כולל חמישה שלבים, המהווים תנאי הכרחי לכך שיינתן הסיוע:

1. תשומת לב - האם האירוע מושך תשומת לב, נוכח הגירוים הרבים שהאדם חשוף אליהם?
הגורמים המשפיעים על הפניית הקשב:

א. בולטות האירוע (למשל צעקה)

ב. נוכחות של גורמים מסוימים (למשל לחץ של זמן יגרוור נכונות מועטה לסיוע)

2. פרשנות - לעיתים קיימת תחושה של חוסר וודאות לגבי ההתרחשות, ונוכח כך אנו בוחנים מה אחרים עושים באותה סיטואציה. אם הם אינם עושים דבר, גם הצופה מן הצד נוטה לפעול כמותם ולהימנע מפעולה. מצב זה נקרא בורות פלורליסטית/ בורות מרובה.

3. קבלת אחריות - גורמים המשפיעים על הנכונות לנטילת אחריות:

א. מספר הנוכחים - כאשר יש צופים רבים באירוע לרוב מתרחש תהליך של פיזור אחריות ובו כל אחד מטיל

- את האחריות על האחרים ומצמצם את אחריותו האישית למתרחש.
- ב. יכולת לעזור בפועל – פיזור אחריות מתחזק כשאני תופסת את האחרים בסיטואציה כמסוגלים יותר ממני להתמודד ולסייע, וגם ההיפך.
- ג. היכרות עם הקורבן – פיזור אחריות פוחת אם מדובר באדם קרוב אלי.
4. הידיעה מה לעשות – אם הצופה אינו יודע כיצד עליו לפעול, הוא לא יגיש עזרה.
5. קבלת ההחלטה לסייע וביצועה – אדם יכול להימנע מסיוע בשל חששות, שהם לעיתים קרובות ריאליסטיים, שהסיוע שיגיש יביא לכך שהוא עצמו יתנסה בתוצאות שליליות. חשש אחר הוא שהקורבן רק מתחזה.

מודל נוסף, של החוקרים Piliavin et al. (1981)

לפי המודל, הנכונות להגיש סיוע לאדם במצוקה תלויה באינטראקציה בין שני גורמים – עלות ההימנעות מסיוע ועלות מתן סיוע. חיתוך שני גורמים אלה מביא לארבעה מצבים אפשריים להתנהגותו של אדם שביכולתו לסייע, כפי שמופיע בטבלה.

עלות הושטת עזרה			
נמוכה	גבוהה		
הושטת עזרה	מתן עזרה בדרך עקיפה, הגדרה מחדש, הטלת אחריות, הורדת ערך	גבוהה	עלות הימנעות מהושטת עזרה
יש סיכוי – תלוי בפרשנות ובנוֹרמות	עזיבת המקום, התעלמות	נמוכה	

4 יחידה רביעית: גדר הפרדה

המשפט ההומניטרי עומד על הצורך ועל זכותה של מדינה להגן על עצמה מגבולותיה הריבוניים (גבולות בעלי תוקף מדיני ובין-לאומי). על כן, בהקשר הישראלי, היינו מצפים למצוא את תוואי הגדר בצמוד לקו הירוק. בפועל, תמונת המצב בשטח שונה. במקומות שבהם הגדר איננה על הקו הירוק, היא פוגעת בכל תחומי החיים של התושבים הפלסטינים, מפרידה בין פלסטינים לפלסטינים, ולצורך בנייתה הופקעו קרקעות של יישובים פלסטיניים (ראו קישורים למפת התוואי בסוף המערך).

ארגוני זכויות האדם טוענים שגדר הפרדה היא ביטוי נוסף של ענישה קולקטיבית, ושהתוואי איננו מידתי (איזון נכון בין הפגיעה בזכויות האדם של התושבים הפלסטינים לבין צרכי הביטחון), אלא פוגע באופן חמור בזכויותיהם של התושבים הפלסטינים (לדוגמה - בג"ץ בית סוריק משנת 2003, בו הורה בית המשפט העליון לשנות את תוואי הגדר בשל עקרון המידתיות). הארגונים מוסיפים שהשיקולים המנחים של התוואי הנוכחי הם צרכי ההתנחלויות בהווה ובעתיד. שיקולים אלה מעלים חשש מכוונה מדינית ומסיפוח עתידי.

מדינת ישראל טענה בפורומים שונים, ואף בבית המשפט, שהתוואי נקבע אך ורק על סמך שיקולי הביטחון ושהוא מידתי. ארגוני זכויות האדם טוענים מנגד, בעזרת מומחים שונים, ובהם אנשי צבא וביטחון, שפעמים רבות התוואי שנבחר אינו משרת את אותם צרכים ביטחוניים אלא מונע משיקולים אחרים. דוגמה לכך אפשר למצוא בדבריה של שרת החוץ ציפי לבני מחדש נובמבר 2005, כאשר הצהירה שהתוואי מושפע משיקולים מדיניים ובעתיד יהווה את גבולה המדיני של ישראל.

זמן: שעה ורבע.

מטרה: לבחון את סוגיית גדר הפרדה לעומק. להיחשף לפרשנות ארגוני זכויות האדם, ומנגד, לעמדת הרשויות הישראליות ובאמצעותן לבחון ולהציג את המדיניות הגלויה והסמויה שתוצאתה היא תוואי הגדר בפועל.

מושג מרכזי: עקרון המידתיות/יחסיות - עקרון היחסיות מטיל על הכוח הלוחם לשקול כל פעילות צבאית מול השיקול של זכויות האדם, להימנע או להגביל פעולות צבאיות העלולות לסכן מאוד את האוכלוסייה האזרחית. (רונית פיסו, "על אמנת ג'נבה הרביעית", <http://www.acri.org.il/Story.aspx?id=1190>, אתר האגודה לזכויות האזרח).

מתודות:

1 פתיחה: המנחה מקרינה/ה את קטע הפתיחה מהפרק השלישי בסדרה "ארץ המתנחלים", העוסק בנושא הגדר. הקטע מציג היטב את הנרטיבים השונים ואת הבעייתיות והקושי שהם מעלים: אישה שאיבדה את כל משפחתה בפיגוע בחיפה, פלסטינים שהגדר גזלה מהם אדמות, פרנסה ואת חופש התנועה, הצבת שאלת התוואי במרכז באמצעות ריאיון עם דני תרזה "אבי הגדר" ותשובותיו של פרופ' גדי אלגזי.

אפשרות בין א' (דיון) לב' (משחק תפקידים):

א. לאחר הצפייה, המנחה מקיימת/ת **דיון בעקבות הסרט:** (חשוב לכוון את הדיון לשאלת התוואי)

• מהי המדיניות שקבעה את התוואי?

• מהם הקולות העולים בנוגע לגדר? (חידוד טענות התומכים והמתנגדים תוך חיבור למשפט ההומניטרי, ולזכותה של

המדינה לפי החוק להגן על גבולותיה הריבוניים)

• אילו זכויות אדם מופרות כתוצאה מתוואי זה?

(רצוי להיעזר ולחדד את המונח של עקרון ה"מידתיות/יחסיות")

ב. **משחק תפקידים:** שני משתתפים מציגים את שני הצדדים: הישראלי והפלסטיני, סביב סוגיית הגדר. המנחה שואל/ת את "השחקנים" את השאלות המנחות, כאשר כל אחד מהם מתבקש לנמק ולהסביר את נקודת המבט שלו. תוך כדי המשחק, יכולים שאר חברי הקבוצה לשאול את "השחקנים" שאלות ולהתחלף עימם בתפקידים.

2 המנחה מחלק/ת את הקבוצה לשלוש/ארבע קבוצות משנה. כל קבוצה תקבל כתבה אחת ותבקש לענות על השאלות: מה התמונה העולה מהכתבות? מה המדיניות שעולה מהכתבות? האם נשמר עקרון היחסיות/מידתיות בקביעת תוואי הגדר?

- אפשרות נוספת – במקום כתבות אפשר לחלק למשתתפים מפות של השטחים הכבושים ולשאול את אותן השאלות. מקיימים דיון במליאה בו כל קבוצה מציגה בקצרה את הכתבה שברשותה והתייחסותה לשאלות המנחות. המנחה מסכמת את היחידה ומחדד/ת את הקשיים והבעייתיות של הגדר לאור המשפט ההומניטרי. חשוב להדגיש כי אין כוונה לצאת כנגד רעיון הגדר כי אם לבחון את מדיניות התוואי והפגיעה בזכויות אדם כתוצאה ממנה. הכתבות המצורפות הן:

- "הרמטכ"ל אשכנזי: תוואי הגדר – עניין מדיני": <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1006170.html>
- "ככה בונים גדר": <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1109937.html>
- "התוואי הלא נכון של גדר הפרדה": <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1114652.html>
- "בג"ץ – לפרק את תוואי הגדר בבלעין": <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=901127&cont=rassID=2&subContrassID=21&sbSubContrassID=0>
- גדר הפרדה יוצרת צלקת בלב הנוף הירושלמי העתיק: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1169862.html>

קישור למפה מעודכנת של גדר הפרדה (בצלם 2008-, או"ם-2010):
http://www.btselem.org/Download/Separation_Barrier_Map_Eng.pdf
http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_route_projection_july_2010.pdf
 ובעברית (בצלם-2006):
http://www.btselem.org/Download/Separation_Barrier_Map_Heb.pdf
 נתונים על בניית הגדר והשלכותיה נכון ליולי 2008:
http://www.btselem.org/hebrew/Separation_Barrier/Statistics.asp

הדגשים למנחה:

עתירות לבג"ץ: בג"ץ נדרש בעשרות עתירות לסוגיית גדר הפרדה, ובמקרים בודדים אכן התערב כאשר הפגיעה באזרחים נתפסה בעיניו כ'לא-מידתית'. על אף שמרבית העתירות לבג"ץ התקיימו בשנים 2004-2006, פסיקות בג"ץ שהתקבלו מתקופה זו לשינוי תוואי גדר הפרדה עדיין לא יושמו בשטח, עד היום. יוצא מן הכלל הוא המקרה של ג'יוס, בו החלו בעבודות לשינוי התוואי כ-4 שנים אחרי פסיקת הבג"ץ בנושא. בבלעין, שם בג"ץ פסק בשנת 2007 על הזזת הגדר – היא עדיין לא הוזזה, וזאת הסיבה להתמשכות המחאה שם, עד היום, אוגוסט 2010.
 (למידע נוסף על בלעין: "חמש שנים למחאה בבלעין", נייר עמדה של האגודה לזכויות האזרח, פברואר 2010: <http://www.acri.org.il/pdf/bil-in-0210.pdf>).

מרחב התפר ומשטר ההיתרים: ישראל הנהיגה "משטר היתרים" – משטר המסדיר את זכותם של התושבים לעבד את אדמותיהם בתנאי שיש ברשותם היתר, המתחדש אחת למספר חודשים. פעמים רבות נמנעת זכותם של החקלאים הפלסטינים, המצוידים באישורים המתאימים, לגישה לאדמותיהם וזאת בניגוד להתחייבות נציגי המדינה לתת מענה לצורכי האוכלוסייה הפלסטינית.
 על הכוח הצבאי מוטלת האחריות שלא לפגוע ברכוש אזרחי והחובה לבדוק ולשקול כל פעולה צבאית לאור איסור זה. פגיעה ברכוש אזרחי מותרת רק לצורך צבאי מוכח, ורק בתנאי שנבחרה החלופה הסבירה ביותר, הגוררת את הפגיעה הפחותה ביותר. אם קיימת פגיעה לא-מכוונת ברכוש אזרחי, על הכוח הכובש לפצות את האזרחים שרכושם נפגע.

יחידה חמישית: "מעשה מדינה" ההתנחלויות בשטחים הכבושים

5

ההתנחלויות הן אחד ממוקדי הסכסוך, גם בין הישראלים לפלסטינים, אך גם בדיון הפנימי בתוך ישראל. ההתנחלויות הן סוגיה אידיאולוגית, דתית, פוליטית וחברתית, אך לא פחות מכל אלו - הן גם סוגיה של זכויות האדם והמשפט ההומניטרי. גם בעשור האחרון, הגידול בהיקף ההתנחלויות ובמס' המתנחלים הינו אחד הגורמים המרכזיים לפגישה בזכויות האדם, בשל הצורך הבטחוני להגן על המתנחלים מפגיעה בחייהם, ובשל מדיניות המעודדת פיתוח התנחלויות על-חשבון הפלסטינים, אדמותיהם ומשאבי המים והקרקע שלהם.

הקמת התנחלויות מנוגדת באופן מפורש לאמנת ג'נבה הרביעית, סעיף 49 פסקה 6. האיסור המפורש בא כדי למנוע מצב שבו הכוח הכובש מעדיף את אוכלוסייתו האזרחית על פני האוכלוסייה האזרחית הכבושה, ויוצר אפליה שמתבקשת במצב זה. במערך זה אנו מציעים לכם לבחון את הסוגייה המורכבת דרך הפרספקטיבה של זכויות האדם: מה קורה כאשר תחת אותו השלטון, חיות שתי אוכלוסיות בעלות מעמד אזרחי שונה ומערכת חוקים שונה? בעשור האחרון ההתנחלויות המשיכו להתרחב, בין אם בהקמת התנחלויות חדשות (המאחזים) או כהתנחלויות קיימות. המדינה המשיכה לתמוך ולעודד תושבים לעבור למגורים בהתנחלויות, ולא בחלה גם בשימוש בתוואי גדר ההפרדה כדי להגדיל התנחלויות. הרחבת ההתנחלויות הביאה להחרפת הפגיעה - הסיכון לחיי המתנחלים החיים בשטח הסכסוך, ובעיקר של הפגיעה בזכויות הפלסטינים - בחופש התנועה, בגזל קרקעות, בגישה לאדמות, באפליה מתמדת בגישה למים, לתכנון, לחינוך ולמשפט הוגן.

זמן: שעה וחצי.

מטרה: מפעל ההתנחלויות הוא הביטוי המובהק ביותר לשליטתה של מדינת ישראל בגדה המערבית - יישובים אזרחיים בתוך השטח המוחזק צבאית. עם זאת, סוגיה זו אינה זוכה להיכרות דיון ושיח בקרב הציבור הישראלי אודות קיומה והשלכותיה על נושא זכויות האדם. ביחידה זו נבקש לבער מושגים ונתונים אודות מפעל ההתנחלויות תוך התמקדות במדיניות הישראלית (ולא במתנחלים עצמם): מהי התנחלות? מה מעמדה החוקי (ע"פ המשפט הבין-לאומי וע"פ המשפט הישראלי)? מה מעמדה במדינה ובשטחים? מהי מעורבות המדינה בהיווצרות, אופן הבנייה והפיתוח של ההתנחלויות? באמצעות ניתוח השפעת ההתנחלויות על מצב זכויות האדם בשטחים (הזכות לקניין, חופש התנועה, אפליה, הזכות לחיים ולפרנסה ועוד) המשתתפים ילמדו כיצד פועלות למעשה שתי מערכות חוק שונות באותו השטח - ומה המשמעות של מציאות זו הן על האוכלוסייה הישראלית הן על הפלסטינית.

הדגשים למנחה:

- ◀ קיום ההתנחלויות מפר את אמנת ג'נבה הרביעית (למרות שישראל אינה מקבלת פרשנות זו של האמנה), ומפר את הסטטוס-קוו שאמור להישמר בשטחים כבושים עד אשר נמצא הסדר מדיני.
- ◀ קיום ההתנחלויות פוגע באופן יומיומי בזכויות האדם - בנישול אדמות פרטיות, באלימות, ובמניעת תנועה בשם הזכות לביטחון של המתנחלים.
- ◀ קיום ההתנחלויות יוצר כבר למעלה מ-30 שנה אפליה ממוסדת בין תושבי אותו השטח - בין המתנחלים אזרחי ישראל לבין הפלסטינים בשטח הכבוש, נתיני השלטון הצבאי.
- ◀ כמו בנושאים רבים - הפער בין המציאות בשטח לבין התודעה הציבורית הישראלית הינו גדול. בתודעה הישראלית השכיחה, יש מיקוד באוכלוסיית המתנחלים האידיאולוגית ולא-דווקא במרבית המתנחלים - שמניעיהם כלכליים-חברתיים לרוב.
- ◀ בתודעה הישראלית השכיחה יש מיקוד במאחזים ובמקרי הקיצון - ולא במערכת הממשלתית והמדינית הממוסדת, שהיא שיצרה וקידמה את מפעל ההתנחלויות, רובן-ככולן מגובות בהחלטות ממשלה.
- ◀ בתודעה הישראלית השכיחה אין מודעות או הבנה לקיומן של שתי מערכות חוק הנפרדות באותו השטח,

ובוודאי לא לעובדת אי-החוקיות של ההתנחלויות לאור אמנת ז'נבה. מערך זה בא לספק מידע ונתונים, ולהבהיר את תפקיד המדינה ביצירת ההתנחלויות. מערך זה מתמקד בסוגיית ההתנחלויות, ופחות במתנחלים עצמם – כדי לעורר דיון לגופו של עניין ולא לגופו של אדם או אידיאולוגיה. עם זאת, נשתמש בסוגיית האידיאולוגיות, הכלכליות, הדתיות או כל הקשר אחר של הנושא שיעלה בדיון: ניתן להם במה ומקום לדיון, ונתייחס אליהם כחלק מהמארג הסבוך של הנושא – אך מתוך קישור תמידי לפרספקטיבה של זכויות האדם.

מתודות:

1 דיון והצגת הנושא: ההתנחלויות

א. "שמש אסוציאציות" למילה "התנחלויות": מה עולה לכם בראש כשאתם שומעים את המושג "התנחלויות"? דגשים למנחה: נערוך רשימה של דברי המשתתפים על הלוח ונחלק את האסוציאציות שיעלו לפי קטגוריות: החוק/מדינה, ביטחון, האידיאולוגיה/אמונה, זכויות האדם, אינטרס ורווח/איכות חיים. ננסה לשייך את כל האסוציאציות שהמשתתפים מעלים לקטגוריות אלו, אבל במידה ועולים דברים נוספים – נכתוב אותם בנפרד. רק אחרי שנרשום את הכל על הלוח, נוסיף את הכותרות לכל אחת מהרשימות לפי החלוקה. לאור הנאמר, המנחה ת/יחדד את ההגדרות: מהי בדיוק "התנחלות"? מה מבחין אותה משאר היישובים במדינה? מה המעמד של ההתנחלויות באמנות ג'נבה, ומדוע הוא כזה? נסביר את מהות החלוקה: כל כותרת משקפת נק'-מבט אחרת על הסוגיה המורכבת, וכולן חשובות ומשמעותיות. עם זאת, אנחנו נדגיש את מה שהכי רלוונטי מבחינתנו: כיצד ההתנחלויות משפיעות על מצב זכויות האדם? ואילו קשרים יש בין היבטים השונים (הביטחון, החוק, האידיאולוגיה וכו') של מפעל ההתנחלויות למצב זה?

ב. מפת הגדה המערבית של "בצלם" ותמונות המשטח – באמצעות המפה והצילומים, המנחה ממחיש/ה למשתתפים מהי המציאות בשטח. באמצעות המפה אנחנו יכולים לנסות ולהבין במה בדיוק מדובר, באיזה היקף שטח, איך היישובים מפוזרים, מציאות הגדר וכו'.

בשלב הראשון חשוב לתת למשתתפים זמן לקרוא את המפה וללמוד אותה – מה מפתיע אותם? מה הם גילו? מה מפריע להם במפה? לאחר מכן, לאור הנאמר חשוב לשוב לעובדות ולמידע ולספק רקע קצר אודות החוק הבין-לאומי בנוגע להתנחלויות (אפשר להיעזר בדו"ח בצלם, "כל האמצעים כשרים": http://www.btselem.org/Download/201007_By_Hook_and_by_Crook_Heb.pdf).

מחברים את הדיון למשפט ההומינטרי הבין-לאומי ומקריאים יחד את סעיף 49 לאמנת ז'נבה ה-4:

איסור על העברת אוכלוסייה משטח כבוש

"העברת-כפייה של מוגנים, יחידים או המונים, וכן גירושם של מוגנים, משטח כבוש לשטחה של המעצמה הכובשת או לשטחה של כל ארץ אחרת, בין שטח כבוש ובין שטח בלתי כבוש, אסורים, ויהי המניע מה שיהיה... המעצמה הכובשת לא תגרש ולא תעביר חלקים מאוכלוסייתה האזרחית שלה לשטח כבוש על ידה" (סעיף 49).

מדוע לדעתכם קבעו איסור שכזה? למה זה חשוב?

התפיסה הבינ"ל ושל ארגוני ז"א: בהתבסס על סעיף 49 מאמנת ג'נבה הרביעית, העברת אוכלוסייה אזרחית של מעצמה כובשת לשטח כבוש אסורה ולכן ההתנחלויות אינן חוקיות.

טענת ישראל: ישראל מגדירה את הגדה כ"שטחים מוחזקים", ומסרבת להכיר בתחולת כל אמנת ג'נבה ה-4 על השטח מכיוון שהוא לא נכבש ממי שהחזיק בו לפי חוק. (ישראל קיבלה על עצמה מחויבות לסעיפים ההומינטריים של האמנה). לאור זאת, ישראל טוענת שזכותה להקים התנחלויות על אדמות מדינה ואדמות ציבוריות בשטחים הכבושים. מה דעתכם על הטענות? מה המשמעות שלהם? מה המשמעות שלו לנושא ההומינטרי? (ניתן להרחיב את ההסבר, ולספר על בג"צ בית-אל ובג"צ אלון-מורה מסוף שנות השבעים, וכיצד לאחר אלון-מורה הממשלה החליטה להקים התנחלויות רק על אדמות מדינה, ולא על קרקעות פרטיות שהופקעו לצרכים צבאיים כפי שהיה לפני-כן, לפי דו"ח בצלם)

2 ניתוח השפעת ההתנחלויות - מקרי מבחן מהשטח:

דגשים למנחה:

- ◀ ביכולתך להשתמש בהפעלה אחת או יותר מתוך ההפעלות הבאות - כל הפעלה אורכת זמן שונה, ומתמקדת בזווית אחרת של ניתוח מצב ההתנחלויות כאשר לכל הפעלה מצורפים הנספחים הנדרשים, וחומר הרקע הנדרש לקיומה.
- ◀ כל ההפעלות באות להדגיש את מעשה-המדינה שבהתנחלויות, ואת המשמעות להפרת זכויות האדם שבקיומן.
- ◀ לאורך כל ההפעלות - תפקידנו כמנחים הינו לספק מידע נוסף והקשר לסוגיות שבהן הקבוצות עוסקות. חשוב לעבור בין הקבוצות, לוודא הבנה ולספק רעיונות ודוגמאות נוספות להעשרה.

א. ניתוח נתונים של משרד הביטחון

המנחה ת/יחלק את המשתתפים לשלוש קבוצות: עופרה, בית-אל ומעלה מכמש. (מצ"ב)
נסביר לקבוצות: הנכם מקבלים עותק של המידע התכנוני שנאסף במשרד הביטחון על ההתנחלות שלכם.
הנתונים היבשים מספרים לנו סיפור, וברצוננו שאתם:

1. תספרו את סיפור הקמת התנחלות לפי הנתונים היבשים: מי הקים ומתי? האם מפורט מדוע הוקמה ההתנחלות? כמה תושבים חיים שם כיום? וכו'?
2. אלו הפרות זכויות-האדם קשורות להתנחלות שלכם? כיצד הן באות לידי ביטוי במסמך שלפניכם?
3. אצל מי האחריות לנעשה בהתנחלות? אצל מי האחריות לעצם הקמתה?

דיון:

שאלות מנחות:

- איך הייתה לכם חווית קריאת הנתונים: מובנת? משעממת? מעניינת?
- האם הצלחתם להבין מה אתם קוראים? על מה מעיד המידע של משרד הביטחון? מה היה לכם חדש? מפתיע?
- מה מסתתר מאחורי המידע היבש? אלו דרמות אפשר לגלות בו? מדוע משרד הביטחון יצר כזה מאגר מידע? את מי זה יכול לעניין? מדוע זה מעניין אותנו כארגון זכויות-אדם?
- ננסה לבחון מה המשתתפים גילו/חשפו לאור השאלות ששאלנו, ונראה עד כמה הם זיהו פרטים שעלולים להוות פגיעה בזכויות האדם.

למנחה: סביר להניח שהנתונים יהיו לא מובנים, משעממים, מעוררי התנגדות. מומלץ לתת מרחב לטעויות ולאי-הבנות וגם לשעמום. זה ממחיש כיצד מאחורי מסמכים יבשים שאנחנו משתעממים מהם - מסתתרים סיפורים של אנשים ושל פגיעה בזכויות האדם. וכאשר אנחנו משתעממים מביורוקרטיה - יש מי שמשתמש בה כדי לקדם את האינטרסים שלו.

נמפה יחד את הפרות זכויות האדם המרכזיות המופיעות בנתונים, ונוסיף את הסוגיות שהמשתתפים לא זיהו:

- א. **בנייה על קרקע פרטית** - גזל אדמות פרטיות של פלסטינים של בנייה לא חוקית בהתנחלות.
- ב. **המאחזים** - גם בנייה לא חוקית, וגם יישובים קטנים הדורשים שטח נרחב להגנתם.
- הפרות ז"א שאינן מופיעות במאגר המידע ויש לציין: בגלל השב"מ (שטח ביטחוני מיוחד המקיף את המאחזים, ואסור לכניסת פלסטינים), במאחזים רבים מונעים מחקלאים פלסטינים לעבד אדמות בשטח זה. במאחזים רבים מתגוררים אנשים אלימים, אשר לעיתים קרובות נוטלים את החוק לידם באלימות, בירי, בהפחדות וכד' מול הפלסטינים באזור.
- ג. **בנייה ללא היתר/ללא אישור** - זוהי הפרה של חוקי התכנון והבנייה. אין כאן פגיעה ישירה בזכויות האדם, אבל נתון זה משקף את האפליה העמוקה שיש בנושא תכנון ובניה בשטחים: בעוד שהמנהל האזרחי מפעיל יד חזקה והורס בתים רבים של כל יישוב או תושב פלסטיני הבונים ללא היתר, בהתנחלויות יש בנייה רחבה ללא היתר, הן בתוך ההתנחלויות והן במאחזים, והרשויות כלל אינן אוכפות את החוק, דורשות תכנון ראוי או פועלות נגד מפירי החוק. מאגר המידע חשף שב-75% מההתנחלויות יש בנייה לא חוקית.
- ד. **וכמובן יצירת שני מעמדות תחת שתי מערכות חוק בעקבות העברת אוכלוסיה אזרחית לשטח כבוש** - בניגוד לחוק הבינ"ל. יצירת המצב שבו באותה הטריטוריה יש תושבים עם זכויות אזרחיות שונות - מעמד של אזרחים ומעמד של תושבים תחת שלטון צבאי - המביא לאפליה ממוסדת כלפי הפלסטינים בכל תחומי החיים: בזכות לבריאות, ברווחה, בחופש התנועה ובעיקר בזכויות האזרחיות - חופש הביטוי, הזכות לבחור ולהיבחר וכו' וכו'.

חשוב להדגיש את שני הרבדים: גם את הפרת הזכויות הגלומה בעצם הקמת ההתנחלויות, וגם את הפרת הזכויות המבוצעת באופן שבו מקימים ומרחיבים את ההתנחלויות.

סיכום – נחלק את עיקרי הכתבה מהארץ בנושא מאגר המידע (<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1059834.html>), מבלי לקרוא אותה. נסביר כי בכל זאת, לאור העובדה שאנחנו לא אנשי מקצוע, ניתן להיעזר בכתבה כדי להבין טוב יותר את המשמעות של המידע מהמאגר – ואנו משאירים למשתתפים את הכתבה, כדי להשוות לעצמם עד כמה הם הצליחו בניתוח הנתונים.

ב: סיור בארץ בראשית

המנחה מחלק/ת את הקבוצה לשתי קבוצות משנה ולכל קבוצה את מפת הגדה המערבית של "בצלם". כהתחלה, המנחה מבקש/ת מהקבוצות קודם כל ללמוד את המפה, לראות מה מפתיע אותן, מה חדש ומה הם מבינים ממנה. לאחר דיון קצר על המפה כל קבוצה תקבל את הכתבה "מקור ראשון" - <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3952302,00.html> על סיור עיתונאים ביהודה ושומרון מטעם מועצת יש"ע. בשלב זה, נבקש מהמשתתפים לשרטט את מסלול הסיור כפי שהוא עולה מהכתבה, לבחון מהם הדגשים שהוצגו בפני העיתונאים, ומה אנחנו למדים מהמציאות בשטח - מי נוכח ומי חסר? למה נחשפים המשתתפים במהלך הסיור? את מה הם מתארים? את מה לא? מתכנסים לדיון מסכם.

אפשר להציג מנגד את המאמר של יוסי שריד על אותו ביקור: "למתנחלים אין קרניים": <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1190413.html> ולבחון מהי הטענה המרכזית שהוא מציג אודות הנרטיב החסר.

ג: צפייה בקטע מפרק 1 של הסדרה "ארץ המתנחלים":

המנחה מציג/ת את קטע הפתיחה של פרק 1 מ"ארץ המתנחלים" (15 הדקות הראשונות) לאחר הצפייה, נבקש מהמשתתפים למפות מתוך הקטע:

- לפי מה שראינו, מה המתנחלים עשו בעצמם?
 - למה המדינה היא האחראית?
 - במה מעשה ההתנחלויות מביא לפגיעה בזכויות האדם לפי מה שראינו בסרט?
 - מהו ההיגיון באיסור הבינוקל על העברת אוכלוסיה אזרחית שלך לתוך השטח הכבוש? מה נוצר במצב שכזה בשטח – לפי מה שאנחנו רואים בסרט?
- לסיכום:** נפתח את מפת הגדה המערבית של "בצלם" ונפזר תמונות מהשטח – כדי לנסות ולהבין במה בדיוק מדובר, באיזה היקף שטח ותופעה.

3 סיכום הפעילות:

- מטרת הסיכום היא להדגיש את תפקיד המדינה במערך ההתנחלויות, וכיצד הללו גורמות להפרת זכויות האדם, ולהפרה של החוק הבינ"ל.
- המנחה ת/יקיים סבב תחושות ומחשבות של המשתתפים בעקבות הסדנה: מה גיליתם? מה כבר ידעתם? מה אתם חושבים ומרגישים בעקבות הפעילות?
- לאור התחושות של המשתתפים, המנחה ת/יסכם את היחידה תוך התייחסות לפערי המידע והעמדות שהפעילות התמודדה איתם:
- מה לא ידעתם על ההתנחלויות, ואתם יודעים עכשיו?
 - אלו שאלות התעוררו בכם תוך כדי הפעילות?
 - אנו טוענים כי יש חוסר-ידיעה בציבור הישראלי על היקף ההתנחלויות והשפעתן. כיצד חוסר הידיעה בציבור הישראלי משפיע על מצב זכויות האדם בשטחים?
 - מה דעתכם האישית על המציאות שנוצרה – שבה יש שתי אוכלוסיות עם מעמד אזרחי שונה באותו השטח? איך זה משפיע על אופייה של החברה הישראלית?
 - אצל מי האחראיות: אצל המדינה? אצל המתנחלים? אצל הפלסטינים? אצל כלל החברה הישראלית?
 - איזו השפעה יכולה להיות לי, אם בכלל, כאדם פרטי על המצב? – המנחה ת/יציג ות/יספר על "פעולה אחת ביום" וחיבור הכפר א-תוואנה למים בעקבות פעילות אזרחים ישראלים.

רקע תיאורטי למנחה:

דו"ח בצלם: "כל האמצעים כשרים, מדיניות ההתנחלויות בגדה המערבית", יולי 2010: http://www.btselem.org/Download/201007_By_Hook_and_by_Crook_Heb.pdf

להלן גם מספר קישורים רלוונטיים ועדכניים בנושא:

- חשיפה: הדו"ח הסודי של מערכת הביטחון על הבנייה הבלתי חוקית בהתנחלויות: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1059834.html>
- מאחז עמונה סיפח קרקעות משטח B: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1000499.html>
- מידע מארגון "בצלם": <http://www.btselem.org/HEBREW/Settlements>
- מידע מארגון "שלום עכשיו": <http://www.peacenow.org.il/site/he/peace.asp?pi=57>
- הרצאת האדריכל שמואל גרואג על השפעת ההתנחלויות, 2002: <http://www.bimkom.org/publicationView.asp?publicationId=36>
- האתר של שאול אריאלי: http://www.shaularieli.com/site/index.asp?depart_id=77951
- הבלוג של יהונתן קלינגר בנושא ההתנחלויות: <http://www.2jk.org/praxis/?p=1164>
- דו"ח ישן אך רלוונטי של בצלם על הריסות בתים בשטחים: http://www.btselem.org/Download/199709_Demolishing_Peace_Heb.doc
- אתר מועצת יו"ש: <http://www.myesha.org.il/>
- אתר המנהל האזרחי – מנהלת התיאום והקישור: <http://www1.idf.il/MATPASH/Site/Templates/controller.asp>
- תקציב מתאם הפעולות בשטחים לשנת 2006: <http://www.mof.gov.il/budget2006/doc/shtahim.pdf>

נספחים: דוגמאות של נתוני התכנון והבניה של 3 התנחלויות בשטחים

שם הישוב: עפרה

שמות קודמים : עופרה. מקור השם : שם היסטורי, יהושע י"ח, כ"ג. צורת ישוב והשתייכות ארגונית : ישוב קהילתי. מס' תושבים: 2,708. שיוך מוניציפאלי: מועצה אזורית מטה בנימין. נפה: רמאללה. שנת הקמה: 1975. גורם מיישב אחראי: ההסתדרות הציונית, התנועה המיישבת - אמנה. גורם בונה: משרד הביטחון, מועצה אזורית מטה בנימין, אמנה.

החלטת ממשלה בנוגע ליישוב:

- א. 835 (הת/20) – 26/7/1977 – הכרה בישוב עפרה כישוב קבע. "מחליטים : הוועדה להתיישבות המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית העולמית מכירה בישובים אלון מורה, עפרה ומעלה אדומים כישובים לכל דבר ; ומטילה על המוסדות המיישבים לטפל בהם כמקובל."
 - ב. הת/23 – 2/8/1977 – האחריות לטיפול במעלה אדומים ועפרה. "מחליטים בהמשך להחלטה מספר הת/20 של הוועדה להתיישבות המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית העולמית, מיום 26/7/77 : לקבוע את אחריות הטיפול בישובים מעלה אדומים ועפרה כדלקמן : -
1. מעלה אדומים – הטיפול בישוב מוטל על משרד הבינוי והשיכון.
 2. עפרה – הטיפול בישוב מוטל על המחלקה להתיישבות."

סטאטוס מקרקעין:

הרוב פרטי – מוסדר, חלק נוסף אדמות מדינה רשומות, חלק נפקדים וחלק רכישות פרטיות. מאחזים בלתי מורשים בסמיכות:

- עמונה** – הוקם באוגוסט 1995, ע"ג קרקע פרטית, במקום מתגוררות 25 משפחות, תכולה: 60 קרוואנים (אחד לחיילים, 7 עם מחסן צמוד, 14 עם הרחבה, 2 עם הרחבה ומחסן, אחד עם הרחבה ומרפסת, אחד עם הרחבה ופרגולה, 3 מחוברים עם מרפסת, 2 מחוברים עם מרפסת, 2 מחוברים עם מחסן, 2 מחוברים עם סככה, 3 מחוברים, אחד עם קונסט', 2 עם מרפסת עץ, 2 עם מכולה ומבנה שירותים – משמשים בית כנסת, 3 מחוברים משמשים גן ילדים, 3 מחוברים משמשים גן ילדים נוסף, אחד מצופה עץ, אחד הרוס), מבנה קבע המשמש מקווה, מבנה אבן, מבנה בבנייה, מבנה טרומי, 4 מבנים מבנייה קלה, 2 בתי עץ (אחד עם פרגולה), יביל חשמל, 3 מגדלי מים, 2 עמדות שמירה, 2 מכולות, מכולה לגנראטור, קונסט < עץ + גידור המשמשת דיר עיזים + 2 דירים נוספים, מתקן לאוכל לבהמות, סככת פח, 3 מכולות זבל, 2 גני משחקים, עמודי תאורה, נטיעות, פריצות דרכים, דרך גישה סלולה.
 - עופרה מזרח** – הוקם במאי 2004, ע"ג אדמות פרטיות שנרכשו ע"י הימנותא בהקצאה להסצ"י (12/88-12/2037) + חריגה של הדרך לקרקע פרטית, בתחום תכנית מס' 221/5 שהוחזרה למועצה עפ"י הנחיית רמ"א – המשך הליך רישוי מותנה בהגשת תכנית מתאר לכל עופרה. במקום מתגוררות 10 משפחות, תכולה: 13 קרוואנים (2 מחוברים, אחד עם מחסן צמוד), נטיעות, עמודי תאורה, דרך גישה.
 - עופרה דרום מזרח** – הוקם במאי 2004, ע"ג קרקע פרטית, לא מאוכלס, תכולה: קרוואן הרוס. מידת מימוש תכנית מפורטת שבתוקף:
- לא קיימות תוכניות תכנון בתוקף לגבי הבנייה בישוב. במהלך השנים שממועד הקמת הישוב הוגשו תוכניות תכנון לשם הסדרת הבנייה במקום (כמו למשל, תוכנית מס' 221), אך תוכניות אלה לא קודמו בשל בעיית בעלות.

בניה בהיעדר תכנית מאושרת:

- כל הישוב אינו מוסדר בתוכניות מתאר בתוקף. רוב הבניה בישוב על אדמות פרטיות רשומות ללא בסיס חוקי כלשהו וללא אפשרות הכשרה.
- היישוב הוותיק** – למעלה מ- 200 מבני קבע למגורים, מבנים חקלאיים, מבני ציבור, הכשרות שטחים, דרכים, מטעים בתחום היישוב הוותיק (שלגביו הוגשה תוכנית 221, שכאמור, לא קודמה בשל בעיית בעלות). בנוסף, בתחום היישוב הוותיק, ניתן לזהות 2 מקבצי קרוואנים עיקריים: האחד, בחלק המערבי של היישוב כ- 35 קרוואנים וסככות. השני, בחלק הדרום מערבי של היישוב מקבץ של כ- 22 קרוואנים, המשמשים כשכונה של עולים חדשים.
 - שכונת רמת צבי** – מדרום ליישוב הוותיק – כ- 200 מבני קבע וכן הכשרות שטח ופיתוח לבניית קבע נוספת, כולה על אדמות פרטיות תוך השגת גבול.

תוקף חוזה/הרשאה:

- הסכם הרשאה – ההסתדרות הציונית – כ – 400 דונם – הקמת היישוב – עד 12/2,033.
 הסכם הרשאה – ההסתדרות הציונית – כ – 20 דונם – הרחבה – עד 5/2,043.
 הסכם הרשאה – ההסתדרות הציונית – כ – 200 דונם – שטחים חקלאיים – עד 2,043.
 הסכם הרשאה – ההסתדרות הציונית – כ – 131 דונם – שטחים חקלאיים – עד 2,044.

שם הישוב: בית אל

מקור השם : שם היסטורי, בראשית י"ג, ג' וכ"ח-י"ט. מס' תושבים: 5,308.
 צורת ישוב והשתייכות ארגונית : ישוב עירוני. נפה: רמאללה.
 שיוך מוניציפאלי: מועצה מקומית בית אל. שנת הקמה: 1977.
 גורם מיישב אחראי: ההסתדרות הציונית, משרד הבינוי והשיכון – המנהל לבנייה כפרית.
 גורם בונה: רוב הבנייה- בנה ביתך, קבלנים בבניה רוויה .

החלטות ממשלה:

1. 33 - 2/10/1977. "מחליטים : הממשלה רושמת לפני החלטות וועדת השרים להתיישבות מיום י"ז בתשרי תשל"ח (29/9/77). המתנחלים יישבו במחנות זה"ל בשומרון ויועסקו בהתאם לצרכים ע"י צה"ל כעובדים בשליחות הצבא. הממשלה מאשרת עליית הגרעין הראשון להתנחלות במחנה שומרון, היום."
2. 59 - הת/5 - 16/10/1977 - אישור הכנסת גרעין אזרחי למחנה צבאי. "מחליטים :
- א. הוועדה להתיישבות המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית העולמית רושמת לפני את הודעתו של יוא"ר הוועדה בדבר : -
- ב. הקמת 6 ישובים בתוך מחנות צבאיים ביהודה ושומרון לפי הסדר כדלקמן :
 - (א) סנור. שומרון.
 - (ב) מחנה יוסף. נבי סלח.
 - (ג) בית חורון עליון. בית אל.
- ג. לאשר את עלייתו של גרעין יריחו להתיישבות בשטח E אשר במעלה אדומים. ד. הטיפול בישובים המפורטים בסעיפים 1 ו-2 לעיל יהיה כדלקמן :
 - (א) מעלה אדומים כולל גרעין יריחו - באחריות משרד הבינוי והשיכון.
 - (ב) סנור, שומרון, מחנה יוסף, נבי סלח, בית חורון עליון, בית אל - באחריות ההתיישבות של ההסתדרות הציונית העולמית."
3. 552 (הת/40) - 9/4/1978 - אישור הקמת יישוב קהילתי. מחליטים: בהמשך להחלטה מס. ב/76א' של ועדת השרים לענייני בטחון בסמכות הממשלה, מיום כ"ז באדר א' תשל"ח (6.3.78) לאשר הקמתו של יישוב קהילתי בבית אל באזור המערבי המסומן כשטח במפת בית אל - השמורה במזכירות הממשלה."
4. הת/2 - 20/12/1978. "מחליטים, להטיל על ראש החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית העולמית, לבדוק מתוך מגמה חיובית ועל דעת הוועדה להתיישבות המשותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית העולמית את חלוקתה של בית אל לשני יישובים נפרדים. כל מגמה אחרת שתסתמן מן הבדיקה האמורה תובא להכרעה בפני הוועדה להתיישבות." סטאטוס מקרקעין: רובו במקרקעין פרטיים בתפיסה צבאית (1/70 ת' ו- 79/23 ת') חלק בקרקע פרטית שנתפסה תוך השגת גבול (השכונות הצפוניות) חלק קטן באדמות מדינה (הפקעה ירדנית - שכונת מעוז צור), חלקה אחת בצפון היישוב - רכישה של חברת "הימנותא" (תכנית 219).

מאחזים בלתי מורשים בסמיכות:

1. מזרחית לבית העלמין - סמוך לבית אל (תל חיים א') - הוקם בנובמבר 2000, ע"ג קרקע פרטית, במקום מתגוררות 20 משפחות, תכולה: 18 יבילים, מכולה, ביתן שמירה, עמודי תאורה ופריצת דרך.
2. ג'בל ארטיס - פסגת יעקב (נג. 901) - הוקם בפברואר 2001, ע"ג קרקע פרטית, במקום מתגוררות 25 משפחות, תכולה: 22 קרוואנים, 2 מבנים, 7 מבנים טרומיים, יביל לשמירה, מבנה בלוקים, מקווה, 2 הכנות לקרוואנים, 2 מכולות, מכולת קירור, מתקן תקשורת ואנטנה סלולארית, פריצת דרך היקפית כ- 2 ק"מ, מגרש אספלט, הכשרות חקלאיות, 2 מחסנים, אורווה + הכשרת שטח וגידור לרכיבה, תחנת אוטובוס, דרך גישה, חדר חשמל.
3. מצפה אסף - אכלוס מחדש במאי 2001, ע"ג קרקע פרטית, בתחום תב"ע מס' 221/4 למוסד חינוכי שקידומה מותנה בסיום הליך רישום הקרקע, במקום מתגוררות 14 משפחות, תכולה: 16 קרוואנים (2 לחיילים, 3 עם תוספת חדר מפח, 4 מחוברים בזוגות עם מחסן צמוד לכל זוג, אחד עם הרחבה מלוחות עץ וגבס ואחד המשמש בית כנסת עם שני תאי שירותים צמודים), 3 מכולות, חד"ב, מבנה בלוקים המשמש כלול, מבנה פח המשמש מאגר מים + 2 מיכלי מים, צילייה, ביתן שמירה, יסודות בטון + חדר מבניה קלה, סככה כ-8 מ"ר משמשת כמשתלה, מתקני שעשועים... תוחם בתאריך 9/5/04, הארכת תוקף לצו התייחום נחתמה בתאריך 21.5.06, ניתן לפנות (הסתיים ההליך בבג"צ).

מידת מימוש תכניות מפורטות שבתוקף:

כל התכניות המפורטות בתוקף הקיימות בישוב מומשו במלואן, למעט תוכנית מפורטת מס' 218/4 (שכונת מעוז צור),

אשר מאפשרת בנייה של 140 יח"ד. נותרו למימוש כ- 40 יח"ד.

בניה בהיעדר תכנית מאושרת:

היישוב הוקם על אדמות פרטיות שנתפסו לצרכים צבאיים (בפועל, הורחב היישוב על אדמות פרטיות, תוך הסגת גבול (בחלקו הצפוני של היישוב) ועל אדמות מדינה שהופקעו בתקופה הירדנית (שכונת מעוז צור בדרום היישוב). חלק משכונת בית אל ב' בצפון היישוב אף הוקם על חלקה שנרכשה על ידי חברת הימנותא.

1. **השכונה הצפונית** (בית אל ב') הוקמה ברובה על אדמות פרטיות - השכונה כוללת בנייה רוויה, מבני ציבור ופריצות דרכים (כ- 80 מבני קבע וקרוואנים).
2. **השכונה הצפון מזרחית** (בין ג'בל ארטיס והיישוב הוותיק) - כוללת כ- 20 מבני קבע למגורים, מבני ציבור (לרבות מבנה בית ספר), 40 קרוואנים וכן אזור תעשייה (10 מבני תעשייה). המתחם כולו על קרקע פרטית ללא תוכנית כלשהי.
3. מתחם משרדי המועצה- מזרחית ליישוב הוותיק.
4. **שכונת קרוואנים מזרחית ליישוב** - כ-45 קרוואנים בצמוד למטווחים של מחנות בית אל.
5. **הכשרת שטח מזרחית ליישוב** - לקראת הקמת שכונת מגורים חדשה בצמוד לכביש הגישה הראשי אל הישוב.
6. **שמונה מבני קבע בדרום** - מערב היישוב - גם מחוץ לגבולות צו התפיסה.
7. שישה מבני קבע במרכז היישוב, מחוץ לתוכנית מאושרת.

תוקף חוזה/הרשאה:

- הסכם הרשאה - להסתדרות הציונית - כ - 245 דונם - הקמת היישוב - עד 3/2,014.
 הרשאה לתכנון - להסתדרות הציונית - כ - 25 דונם - הקמת היישוב - לא אושר.
 הרשאה לתכנון - משרד הבינוי והשיכון - כ - 14.7 דונם - מגורים - עד 6/1,994 (פג תוקף).
 הרשאה לתכנון ותשתית - משרד הבינוי והשיכון - כ - 10 דונם - מגורים - עד 1,993 (פג תוקף).
 הרשאה לתכנון - להסתדרות הציונית - כ - 29 דונם - מגורים - עד 11/2,004 (פג תוקף).
 הרשאה לתכנון - להסתדרות הציונית - כ - 21 דונם - מגורים - עד 1/2,004 (פג תוקף).

שם היישוב: מעלה מכמש

מקור השם: סמוך לעיר המקראית מכמש שבנחלת בנימין. שמות קודמים: מכמש.
 צורת יישוב והשתייכות ארגונית: יישוב קהילתי, "אמנה". מס' תושבים: 1,279.
 שיוך מוניציפאלי: מועצה אזורית מטה בנימין. נפה: רמאללה.
 שנת הקמה: 1981.
 גורם מיישב אחראי: ההסתדרות הציונית.
 גורם בונה: בנה ביתך, משרד הבינוי והשיכון - המינהל לבניה כפרית, אמנה.

החלטות ממשלה:

- א. 1038 - 24/8/1980 - דחיית ערעור ידן על הקמת מכמש.
"מחליטים (ברוב קולות) :
לדחות את הערר על החלטות ועדת השרים לענייני ביטחון מיום כ"ו באב תש"ם (8/8/80) ומיום א' באלול תש"ם (13/8/80) בדבר הקמת היישובים במצפה גוברין, תקוע ב' ומכמש."
ב. 322 (הת/2) - 9/12/1980 - אישור להקמת היישוב.
"מחליטים: בהסתמך על החלטה מס. 100/ב של ועדת השרים לענייני ביטחון מיום א' באלול התש"ם (13.8.80) ועל החלטה מס. 1038 של הממשלה מיום י"ב באלול התש"ם (24.8.80)-:
א. להקים את מכמש כיישוב ב.נ.צ 1795/1428 בין רימונים לבין מעלה האדומים - לאורך הציר "דרך ארץ המרדפים".
ב. לפנות אל משרד האוצר בענין תקצוב הקמתו של היישוב.

ג. להטיל על החטיבה להתישבות של ההסתדרות הציונית העולמית את האחריות הכוללת להקמת הישוב, כאמור."

סטאטוס מקרקעין:

אדמות מדינה מוסדרות - רוב השטח.
אדמות פרטיות בהשגת גבול.
מאחזים בלתי מורשים בסמיכות:

1. **מצפה דני** - הוקם באוגוסט 1998, ע"אג אדמות מדינה מוקצות להסתצ"י (10/80-10/2029) + קרקע פרטית, בתחום תב"ע מס' 225/2/1 למוסד חינוכי חקלאי שאושרה להפקדה בשנת '99 ומאז לא קודמה ע"י המועצה (אושרה לקידום ע"י רה"מ ברק במסגרת הסכם המאחזים באוקטובר 99), במקום מתגוררות 21 משפחות, תכולה: 28 קרוואנים (7 עם תוספת בנייה, 3 כפולים, אחד עם תוספת מרפסת אבן ופרגולה, אחד עם הרחבת חדר מבניה קלה), עבודות פיתוח להרחבת קרוואנים, הכשרת שטח להצבת קרוואן, מכולה, מכולה המשמשת כמחסן, בודקה שמירה, מתקן משחקים, מכולת חשמל, מצפור, מגדל מים, דרך, גדר, עמודי חשמל.
2. **גוה ארז דרום** - הוקם מחדש בינואר 2001, ע"ג אדמות מדינה (טאבו, חלקה 128, 88, גוש 18 אדמות מחמס) בהרשאה לתכנון להסתצ"י (03/97-03/00), במקום מתגוררות 6 משפחות, תכולה: 10 קרוואנים, מבנה קבע בהקמה, מכולה, עבודות הכשרת דרכים + עמודי תאורה, גנראטור, מכלאת כלבים, 7 עוקבי מים.

מידת מימוש תכניות מפורטות שבתוקף:

תכנית מס. 225 - התכנית מאפשרת בנייה של 137 יחידות דיור, בפועל בשכונה הצפונית של התכנית, קיים מימוש מלא של אפשרויות הבנייה ובשכונה הדרום מערבית- נותרו כ- 20 מגרשים לפיתוח.
תכנית מס. 225/1/1 - התכנית מאפשרת בנייה של 140 יחידות דיור, בשכונה הדרום מזרחית של התכנית לא מומשו כ- 70 יח"ד. יצוין, כי במרבית המגרשים שלא נבנו, בוצעה הכשרת שטח.

בניה בהיעדר תכנית מאושרות:

1. **שכונה חדשה בקצה הצפוני של היישוב** - 17 מבני קבע ועבודות פיתוח נרחבות להכשרת מגרשים נוספים - מצויה באדמות פרטיות.
2. **בשכונה הצפונית של היישוב**, חריגות נרחבות מאדמות מדינה לאדמות פרטיות - 28 מבני קבע - מצויה באדמות פרטיות.
3. **במרכז היישוב** (בסמוך לכניסה הראשית ליישוב) שכונת קרוואנים המשמשת תלמוד תורה ומבנים נוספים (30 קרוואנים) - על קרקע פרטית.
4. **דרום מערבית לשכונה הצפונית בצמוד לכביש ההיקפי** - מבנים בודדים 5 קרוואנים (כנראה לייעוד ציבורי) - על קרקע פרטית.
5. 2 קרוואנים בודדים והכשרות שטח בקצה הדרומי של היישוב, בסמוך לשכונה הדרום מזרחית - על קרקע פרטית.
6. חריגות משמעותיות במערכת הכבישים הפנימית של היישוב.

תוקף חוזה/הרשאה:

- הסכם הרשאה - ההסתדרות הציונית - כ - 1,000 דונם - הקמת היישוב - עד 2,029.
הסכם הרשאה - ההסתדרות הציונית - כ - 600 דונם - הקמת היישוב - 2,031.
הסכם הרשאה - ההסתדרות הציונית - כ - 98 דונם - הרחבה - עד 9/2,033.
הרשאה לתכנון - ההסתדרות הציונית - כ - 134 דונם - בית עלמין ותכנון בעתיד - עד 3/2,004 (פג תוקף)

6 יחידה שישית: הוראות הפתיחה באש

צה"ל שומר על חשאיות באשר להוראות הפתיחה באש. בקשות לקבל את ההוראות הללו לשם עיון וביקורת ציבורית, ובהן בקשותיה של האגודה לזכויות האזרח, נענו בשלילה. חשאיות זו פוגעת ביכולת הציבור לבקר את ההוראות ולהעלותן לדיון פומבי.

כחלק ממדיניות העמימות בתחום זה, הוראות הפתיחה באש מועברות לא פעם בעל-פה במורד שרשרת הפיקוד. כתוצאה מכך, ההוראות פושטות ולובשות צורה, משתנות מנקודת זמן אחת לרעותה, מגזרה לגזרה, ואף מיחידה צבאית אחת לשכנתה המצויה באותה גזרה עצמה. כך נתקלים חיילים לא פעם בהוראות בלתי ברורות, סותרות, ולעתים אף בלתי חוקיות בעליל. לדוגמה: הוראה שקיבלו חיילי מילואים באזור ההתנחלות נצרים שברצועת עזה (זמן רב לפני ה"התנתקות" -לירות על מנת להרוג, וללא כל אזהרה מראש, בכל מי שנראה כצופה עליהם במשקפת. דבר קיומה של הוראה זו נשלל לגמרי על ידי הפרקליטות הצבאית הראשית. בעקבות פניית האגודה לזכויות האזרח יצאה הוראה שפקודה זו היא בלתי חוקית בעליל. ואולם, הוראות דומות ואף זהות ניתנו גם במועדים מאוחרים יותר, כפי שעולה בבירור מעדויות של חיילים שחלקן פורסם בכלי התקשורת.

גם במלחמה ברצועת עזה, בעת "עופרת יצוקה" בתחילת 2009, חלק מרכזי מביקורת על צה"ל היתה בנוגע להוראות הפתיחה באש – בין אם לגבי המחסור בהן, אי-האכיפה שלהן או מתן הוראות בלתי-חוקיות בעליל. באירועים שונים, ובעדויות שנתנו חיילים (למשל ל"שוברים שתיקה" ובווגרי מכינת רבין) מתועדים אירועים רבים שבהם נהרגו או נפגעו אזרחים עקב הוראות פתיחה באש לקויות. דברים אלו גם עולים מדו"ח גולדסטון. למרות כל העדויות, נכון להיום (ספטמבר, 2010), לא נפתחה חקירה ישראלית בנושא, מלבד מעט תחקירים מבצעיים פנימיים.

מדיניותו של צה"ל שלא לחקור – ככלל – מקרי הרג של אזרחים פלסטינים, תורמת להישנותם של מקרים אלה. בעוד באינתיפאדה הראשונה נפתחו חקירות מצ"ח, במקרים של הריגת אזרחים, באינתיפאדה השנייה הונהגה מדיניות שונה לגמרי: חקירה כזו תיפתח רק במקרים שבהם עולה מהתחקיר המבצעי "חשד לחריגה חמורה מכללי ההתנהגות המחייבים". מבדיקות שנערכו, עולה תמונה עגומה: התחקיר המבצעי, אם נעשה, אינו מספק כלל, החוקרים אינם מוכשרים דיים והם נמנים עם הכוחות הנבדקים. בעקבות התדיינויות, הכניס צה"ל שיפור מסוים במנגנון הדיווח, אך השיפורים אינם מספקים.

דו"ח של ארגון "יש דין" גילה בדצמבר 2007 כי ב-7 שנות האינתיפאדה השנייה, נפתחו רק 239 תיקי חקירה בגין ירי על אזרחים, ומתוכן הוגשו רק 30 כתבי אישום. 16 מהם הסתיימו בהרשעות. ביחס למספר האזרחים ההרוגים בשנים אלו (לפחות 2,200), ועוד אלפי תושבים פלסטינים שנפצעו מירי – זהו מספר זעום של חקירות בגין אחת העבירות החמורות שיכול חייל לבצע.

נתונים אלה, מעידים על מדיניות מערכת הביטחון ומערכות החוק בעשור האחרון – לא לחקור, ומכאן למעשה לא להקפיד על קיום הוראות פתיחה באש ומשמעותן.

זמן: כשעה

מטרה: להבהיר את הבעייתיות במדיניות העמומה של נוהל הוראות פתיחה באש ואת התוצאות של מדיניות זו – אזרחים הרוגים שלא נטלו חלק בלחימה.

מתודות:

1 דו"ח פנימי של צה"ל, והשוואתו לעדות מהמציאות בשטח.

המנחה מחלקת/את הקבוצה לקבוצות משנה.

א. כל קבוצה מקבלת בריסטולים וטושים ומתבקשת/לנסח: על מה לדעתה הכי חשוב להקפיד בהוראות פתיחה באש? (גם אם אין למשתתפים ניסיון צבאי).

ב. לאחר מכן, המנחה מחלקת/לכל קבוצה שתי כתבות: כתבה משנת 2006, העוסקת בדו"ח פנימי של צה"ל שממצאיו חמורים, ולפיהם חיילי צה"ל אינם מבינים את הוראות הפתיחה באש (<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L->)

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3688780,00.html>, וכתבה הכוללת עדויות משנת 2009, ממבצע "עופרת יצוקה" (<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3688780,00.html>) ומבקש/ת ממנה לענות על השאלות המצורפות:

- מה הבעיה שעולה מהכתבות ברמת החייל בשטח?
 - איך מתאר החייל בעדות מ-2009 את הוראות הפתיחה באש?
 - האם ואלו לקחים מהדו"ח מ-2006 הגיעו אליו? השפיעו עליו?
 - מה הבעיה ברמת המדיניות הצבאית עם מצב הוראות הפתיחה באש? מה המחיר של בעיה זו?
 - מה הבעיה במציאות זו, מבחינת הפלסטיני/ת וטושב/ת השטחים?
- מתכנסים למליאה, תולים את הברסיטולים של הקבוצים וכל קבוצה מציגה את מסקנותיה. המנחה מפתח/ת דיון במליאה סביב תשובות המשתתפים תוך השוואת הידע הקיים למה שמתואר בדו"ח הצה"ל ובעדויות החיילים.

2 צפייה בסרטון (באורך 9 דקות) של "בצלם" בנושא עמימות ההוראות כפי שחוו חיילים בשטח. קישור לסרטון: http://www.btselem.org/HEBREW/video/200602_Rules_of_Engagement.asp

- שאלות בעקבות הצפייה:
- מה ההשלכות של העמימות בהוראות פתיחה באש?
 - מה משמעות הנוהל הלא עקבי כפי שהוא עולה בסרט?
 - כיצד העניין משפיע על החייל בשטח?
 - מה ההשלכות על זכויות אדם? (-לחבר לעיקרון ההבחנה מהמשפט ההומינטרי הבין-לאומי).

3 דיון מסכם

בדיון המסכם חשוב לכלול גם כללי "עשה" בסוגיית הוראות הפתיחה באש, ולהציע אותם: לבקש הוראות ברורות וקוהרנטיות; לא להתבייש ולעמת את המפקדים עם סתירות בהוראות ועל תחושה של בלבול, בעיקר אם ישנה הוראה לפתיחה באש שאינה ברורה ויש חשש לפגיעה באזרחים כאשר המטרה אינה ברורה - לא לירות (פרט למצב של סיכון עצמי); כאשר אמורים לקבל מידע מודיעיני לפני פגיעה והמידע אינו מספק או שנוכחים לדעת שבשטח תמונת המצב היא אחרת, על החייל לדווח למפקדיו.

סוגיה נוספת שעולה בנושא היא סוגיית החיסולים הממוקדים. ראשית, במרבית המקרים, חיסולים ממוקדים לא היו ממוקדים כלל וכלל וגרמו לפגיעות רבות בקרב אזרחים - פעמים רבות היו אלה בני משפחתו של המבוקש (למשל, מקרה סלאח שחאדה).

הפרוטוקול הראשון, משנת 1977, סעיף 51 (4-5) מתייחס ל"התקפה שניתן לצפות כי תגרום לאובדן גלווה של חיי אזרחים, פגיעה גלווה של אזרחים..." כהתקפה חסרת הבחנה ולפיכך אסורה. שנית, הזכות להליך הוגן מופרת (זכות המעוגנת בכללי המשפט ההומינטרי). זכות זו משמעותה כי כל אדם או לוחם זכאי להליך הוגן שרק בסופו יוטל עליו עונשו, אלא אם כן מדובר בסיטואציה של לחימה. או בלשון נפוצה - אין מענישים אדם לפני ששופטים אותו. שלישית, לכוחות צה"ל בשטחים ישנה שליטה מקסימלית ("אפקטיבית") בשטח וכן תשתית מודיעינית רחבה. אין ספק שהצבת דרישה בפני צה"ל, לחזור ולבחון את מדיניות החיסולים ולבחון חלופות אחרות, יכולה להביא לתשומת לב רבה יותר לזכויות האדם.

למנחה: אפשר להיעזר במאמר מ"הארץ", "גוזמת חיל האוויר", מאת פרופ' הנרי וסרמן הכותב על מיתוסים ונתונים בנושא הפצצות מהאוויר, (<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?itemNo=753854&contrassID=1>) וכן במאמר מ"הארץ", "15 אמצעי מעקב נכשלים באזור הצפוף ביותר בעולם" מאת עמוס הראל (<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/729987.html>).

למידע נוסף:

- חקירת עבירות פליליות של חיילי צה"ל בשטחים הכבושים: נתוני השנים 2007-2000, יש דין: <http://www.yesh-din.org/site/index.php?page=criminal3&lang=he>
- אודות שינוי מדיניות נוהל פתיחה באש מאז אינתיפאדת אל-אקצה באתר בצלם:

- [/http://www.btselem.org/hebrew/Firearms](http://www.btselem.org/hebrew/Firearms)
- עדויות "שוברים שתיקה" בנוגע להוראות פתיחה באש בעת המלחמה ב"עופרת יצוקה", מיולי 2009:
<http://www.shovrimshatika.org/oferet/testimonies.asp?cat=4>
- חוברת "עדויות לוחמים על הוראות פתיחה באש באיו"ש ובאזח"ע", שוברים שתיקה:
<http://www.shovrimshatika.org/UserFiles/File//pinkas161005forweb.pdf>
- "עופרת יצוקה, עדויות החיילים נחשפות: הוראות פתיחה באש מתירניות, הרג אזרחים פלסטינים, הרס מכוון של רכוש", עמוס הראל, 18.03.09, הארץ: <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1072036.html>
- שיח לוחמים, עדויות לוחמים בוגרי מכינת רבין, 2009:
<http://www.news1.co.il/uploadFiles/384121119976044.pdf>
- כתבה על הרג הילדה אימן אל-המס: "המג"ד הודה בחקירה: ההוראות היו לירות למוות במי שמתקרב בלילה למוצב גירית", 07.01.07, יובל יעד, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/810451.html>.

יחידה שביעית:

עזה

7

בציבור הישראלי קיים קושי רב להיחשף ולהתמודד עם המציאות המורכבת ברצועת עזה וחלקו במתרחש, בין אם פסיבי ובין אם אקטיבי. חמש שנים מאז ההתנתקות והתחושה היא כי עזבנו ואיננו אחראים עוד על הנעשה. תחושה זו הגיעה לשיאה עם המשט, לפני מספר חודשים. עיקר השיח הציבורי אז סבב סביב תדמיתה של ישראל ולא נגע לאחריותה למצב, לעצם שליטתה האפקטיבית באזור. המצור על עזה שהונהג בעקבות ההתנתקות הוביל את המקום לסף משבר הומניטרי - יכולת התנועה, האספקה והפרנסה של התושבים המקומיים נפגעו אנושות. במערך זה נדון עם המשתתפים בנושא האחריות על הנעשה ברצועת עזה. באמצעות ההמשגה והפריזמה של החוק ההומניטרי הבינלאומי נבקש להעמיק את הידע ואת השיח אודות המציאות ברצועה, תוך התמקדות בדילמות המורכבות והקשות שנגזרות מהן עברוננו.

מטרה: נבקש לעורר את שאלת האחריות האישית והקולקטיבית למצב: ראשית, ברמת המאקרו - של החברה אליה אני משתייך, של מדינת ישראל כבעלת השליטה האפקטיבית על הרצועה וחובותיה אל מול הקהילה הבינלאומית ושנית, ברמת המיקרו, האחריות שלי כפרט, כאזרח ישראלי וכחייל.

עקרונות מנחים:

- ◀ לחתור אל הסוגיה העקרונית, ולא למקרה הספציפי: חשוב להשתמש בדוגמאות ספציפיות (הפגזת המשטרה, עדויות הלוחמים, הפגזת בי"א של אונר"א, המצור על עזה) אך יש להדגיש את השאלה העקרונית העולה מהמקרה, ולא רק לדון האם מדובר בהפרה של IHL או לא. יש להעלות לשיחה את השאלה העקרונית מבחינה מוסרית, את מורכבות הדילמה וגם את המשמעות המשפטית של המעשים שבחנתם.
- ◀ IHL אינו גותן מענה לכלל המצבים! בוודאי שלא לסכסוך בין מדינה לבין ארגון, ובוודאי שלא למצב הייחודי בעזה, שבה החמאס שולט בפועל בשטח, אבל לא מוכר כמדינה אלא כיצור כלאיים בין הממשלה של הרשות הפלסטינית לבין ארגון עצמאי. וגם עזה אינה מוכרת כשטח נפרד, אלא כחלק מרשות הפלסטינית הכוללת את הגדה המערבית. על כן עלינו להתייחס לבחינת המצב במשקפיים של IHL במגבלות האפשריות - יש עקרונות מוסריים שניתן לאמץ, יש רף לשאוף אליו, וסף מוסרי שאין לרדת ממנו - אך קשה לפסוק באופן חד-משמעי בתוך המציאות המורכבת "מה אומר החוק".
- ◀ חשוב להדגיש את ההקשר הרחב ללחימה - המציאות המורכבת של עזה ב-10 השנים האחרונות ואף לפני-כן. חשוב לדבר על המעמד המדיני הלא-ברור, ועל ההשלכות המיידיות של מצב זה על זכויות האדם. חשוב להזכיר את הסגר המתמשך, ואת משמעות הענישה הקולקטיבית. חשוב לדון בסוגיית האחריות (האם עדיין נמשך הכיבוש בעזה? איזו אחריות מוטלת על ישראל?) ולהמחיש את הדעות השונות הקיימות בנושא. אמנם הדיון במוסר במלחמה חשוב, אבל יותר חשוב שהמשתתפים ילמדו על ההקשר המורכב של רצועת עזה - שמצבה המדיני והאנושי המעורער הוביל בין השאר גם למלחמה האחרונה עם מבצע "עופרת יצוקה" בשנת 2009.

הדגשים למנחה:

- חשוב לציין כי הפגיעה באזרחים והפרה של החוק הבינלאומי סביב עזה קיימות עבור שני הצדדים:
- נפגעי הקסאמים ב-8 השנים האחרונות בשדרות ויישובים עוטפי עזה, שהם אזרחים וברור כי מדובר בפשע מלחמה (הטילים והקסאמים אינם מבחינים).
- הסגר (יבשתי, ימי ואווירי - <http://www.gisha.org/index.php?intLanguage=4&intSiteSN=86&OldMenu=85>) על עזה מאז יוני 2007, עת החמאס השתלט על רצועת עזה. המצור הוא למעשה מנגנון שליטה והענשה שישראל מפעילה על המעברים לעזה. ישראל טוענת לצורך צבאי במצור, למניעת מעבר נשק ותחמושת לחמאס, אבל זהו בפועל אמצעי לא-מבחין המהווה ענישה קולקטיבית על כלל תושבי הרצועה, לוחמים ושיאים לוחמים, ועל כן נתון בוויכוח מתמיד על הלגיטימיות שלו, בישראל ובעולם.

שלנו כפרטים (אזרחים וחיילים).

מקרי מבחן אפשריים (אפשר להעלות חלק או את כל הסוגיות הבאות):

1. **עדויות הלוחמים ממכינת רבין** - <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1072440.html>

עדויות שונות של הלוחמים כפי שהתפרסמו במכינת רבין באורנים. העדויות מספרות על הפרות בוטות של הIHL, ומצד שני גם על חיילים שהקפידו להימנע מפגיעה באזרחים. העדויות מוכיחות גם שלא מדובר רק ב"חיילים סורים", אלא בפקודות שהגיעו מדרגים גבוהים אל השטח – שעודדו בפועל, כולל הרג אזרחים, נשים וילדים, והרס רב של רכוש. שאלות להתייחסות: איך הרגשתם כששמעתם את העדויות? מה דעתכם על התנהגות החיילים? על המדיניות הישראלית/הדרגים הגבוהים? האם אפשר היה לפעול אחרת? מה דעתכם על עצם פרסום העדויות בתקשורת? האם לדעתכם נכון לדון בעניין ברמה התקשורתית? האם קיים פה עניין ציבורי עבורנו כאזרחים?

2. **המבצע הראשוני של ישראל "עופרת יצוקה" - הפגזה אווירית של 40 מטרת בעזה.**

יש כאן מקום לויכוח, והתמונה עדיין לא ברורה דיה כדי לפסוק באופן מובהק. אך לפי המידע הקיים בידינו כעת: ישראל טוענת כי היא עומדת במבחן הצורך הצבאי, וכל המטרות הן חלק מהכוח הצבאי של שלטון חמאס. מצד ישראל נטענו טענות שונות: הגרסה הרשמית היא שהמבצע הוא נגד ירי הקסאם והטילים (מטרה לגיטימית); גרסה נוספת (<http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/828/590.html>) טוענת כי המטרה היא הפלת שלטון החמאס (גם כן מטרה צבאית, אם מוכח ששלטון חמאס מהווה איום למדינה); גרסאות לא רשמיות מודות שישנה גם מטרה, למתקפה כמו לסגר על עזה בשנה וחצי האחרונות, למרר את חיי האוכלוסייה (<http://www.acri.org.il/Story.aspx?id=1577>) על מנת שתושבי עזה בעצמם יתערו מהחמאס. זו, בניגוד לשתי המטרות הראשונות, אינה מטרה צבאית לגיטימית.

ישראל גם הקפידה לטענתה על עקרון ההבחנה, שכן היא מבחינה בין מטרות אזרחיות לצבאיות; עם זאת, הנתונים לפי ארגון בצלם לאחר המלחמה מדברים על 1390 פלסטינים הרוגים, מתוכם 759 אזרחים שלא השתתפו בלחימה בהם 318 קטינים מתחת לגיל 18 - דבר המטיל בספק את ההבחנה בפועל בין המטרות, או את היכולת בהפגזה אווירית באזורים צפופים לשמור על עקרון ההבחנה. ראו גם בעתירת הוועד נגד עינויים בנושא החיסולים הממוקדים, שבה נטען כי לא ניתן לקיים ירי מובחן בעזה - (<http://www.stoptorture.org.il/he/taxonomy/term/37>) לגבי עקרון היחסיות - ניתן בהחלט לפתח ויכוח שכן התגובה הישראלית אינה פרופורציונלית לאיום הנשקף לה מעזה. העוצמה שבה המבצע הכה בעזה היא לאין שיעור גבוהה וחמורה לעומת האיום העומד מולה, גם אם מבחינת ישראל האיום הוא שלטון חמאס, ולא רק ירי הטילים.

3. **הפגזת תחנות המשטרה, וספציפית קורס צוערי משטרת התנועה הפלסטינית בעזה** (בהפגזה נמנו 70 הרוגים) - ישראל טוענת כי מדובר במתקן של שלטון החמאס, וזוהי הפגזה לגיטימית כחלק מהלוחמה נגד שלטון החמאס, וכי השוטרים הם פוטנציאל להצטרף לכוחות הלוחמים. אך תחנות משטרה אינן נחשבות לחלק פעיל בכוח הלוחם, כל עוד השוטרים אחראים על הממשל בעזה ואינם לוקחים חלק בלחימה מול ישראל. על כן, יש להבחין ביניהם לבין הכוח הלוחם - מה שהופך את ההפגזה להפרה של החוק, ואף לפשע מלחמה. טענת הפרקליטות הצבאית כי השוטרים, בהיותם נושאים נשק, הם "פוטנציאל" להצטרף ללוחמה אינה מכשירה את ההפגזה - על האדם לקחת חלק פעיל בלחימה והוא אינו בחזקת "אשם" עד אשר הוא אכן לוקח חלק. בנוסף, לטענת ארגוני ז"א ומומחי IHL רבים, הניסיון המשפטי להכשיר הפגזה שכזו פוגע רבות בכוח של הIHL, ובמסורת המשפטית הקיימת (מכוחו)

4. **הפגזת מבנים של האוניברסיטה האסלאמית בעזה** -

אוניברסיטאות נחשבות למקומות אזרחיים מובהקים, אשר עקרון ההבחנה אוסר פגיעה בהם, אלא אם הוכח הצורך הצבאי באופן מובהק. לטענת ישראל, מבני האוניברסיטה שהופגזו הם מוקד לגיוס לוחמים של חמאס. אך עדיין, כל עוד אין פעילות צבאית כגון ירי אל ישראל או כוחותיה, המתקיים מהאוניברסיטה - מדובר בהפרה של עקרון הצורך הצבאי ועקרון ההבחנה (אפשר להעלות להשוואה - שאלפי קצינים במדים זוכים ללימודים אקדמיים באוניברסיטאות בישראל, אך הדבר אינו הופך את האוניברסיטה למטרה צבאית לגיטימית).

5. **הפגזת ביה"ס של אונר"א - סוכנות האום לפליטים** - <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1054445.html>

(יש מקום קודם לפרט מהי אונר"א, מיהם הפליטים וממתי; <http://www.un.org/unnrwa/english.html>)

תחקיר ראשוני מראה כי הפגיעה בביה"ס של אונר"א היתה בשל "ירי לא מבחין". ניתן להשתמש בכתבה ובמידע העולה ממנה, ולהשוות בינה לבין ניסיון ההסברה הישראלי, המראה את ירי הקסאמים מחצר בית הספר לפני שנה וחצי...; במידה והתחקיר הצה"לי צודק, מדובר למעשה בירי לא מבחין בתוך אוכלוסייה אזרחית, הפרה חמורה של החוק הבין-לאומי).

דילמות וקשיים שעולים בסדנאות ובמפגשים

למנחים: להלן דילמות שונות שעלו במסגרת סדנאות, פעילות ציבורית והתכתבויות.

◀ **הטיעון:** IHL הוא אוניברסלי, האמנות קשות ליישום, אין מדינה שמיישמת אותם כהלכה.

תשובה: ישנו הבדל רב בין סכסוכים מזוינים שונים, הנבדלים גם בהיקף הפרות של המשפט ההומניטרי. אפשר בהחלט ללמוד על דרגות שונות של הפרות, בין שמדובר ברצח עם (כרואנדה) בין שמדובר בפשעים נגד האנושות (כבוסניה) ובין שמדובר בהפרות הכללים, כפי שמבוצעים בישראל ובשטחים הכבושים (פגיעה באזרחים, בקניין, בחופש התנועה). על המדינות ועל רשויות המדינה השונות מוטלת החובה לפקח ולוודא שכללי המשפט ההומניטרי נשמרים. ישנם מנגנוני פיקוח, בקרה ואכיפה רבים, חלקם של המדינה (מנגנון צבאי, בג"ץ, חברה אזרחית ותקשורת) וחלקם מחוץ למדינה (התערבות מדינה ניטרלית, פנייה למוסדות בין-לאומיים, חברה אזרחית גלובלית ותקשורת גלובלית). אם נאספות עדויות על הפרות חמורות (לפי סעיף 147 באמנת ג'נבה הרביעית), אפשר לפנות לבתי דין בין-לאומיים, כגון ה-ICC. בית דין זה בודק אם היו הפרות משלושה סוגים: רצח עם, פשעים נגד האנושות ופשעי מלחמה. **מלבד זאת, כאזרחים בישראל מוטלת עלינו החובה המוסרית והאזרחית לדאוג שהמדינה שלנו לא תבצע הפרות, גם אם מדינות אחרות מבצעות אותן.**

◀ **טיעון:** אין טעם באמנות הבין-לאומיות, הרי מאז שהן נחתמו (1949 ואף 1977) המצב רק מחמיר: יותר ויותר אזרחים נהרגים.

תשובה: אנו חייבים תמרוך מוסרי. אפשר להשוות זאת לפורנוגרפיה. הפעילות נגד פורנוגרפיה החלה בשנות השמונים למאה העשרים (קתרין מקינון) ומאז המצב רק התדרדר ואף החמיר בעקבות האינטרנט - הפורנוגרפיה הפכה לנגישה יותר, מספר הנשים המנוצלות עלה, הרווחים הכלכליים עלו. אף אחד מאתנו לא חושב להותיר את הזירה הזו ללא טיפול.

◀ **טיעון:** המשפט ההומניטרי, כמו כל חוק בין-לאומי, הוא פוליטי, תוצר יחסי כוחות בין מעצמות חזקות, מערביות בעיקר.

תשובה: את המשפט ההומניטרי קידמו, בהתחלה, בעיקר מדינות-מעצמות מערביות, אך מאז שנות השישים של המאה העשרים השתנתה המגמה. יותר ויותר מדינות פוסט-קולוניאליסטיות מעורבות בניסוחים ובחקיקה (למשל, בפרוטוקולים משנת 1977). עם זאת, הקבלה של ישראל לארגון הצלב האדום בשנת 2005, לוותה בפוליטיקה לא מעטה.

◀ **הטיעון:** לפלסטינים בשטחים הכבושים שמורות הזכות להגדרה עצמית וזכות להשיג עצמאות גם בשיטות של לחימה והפעלת נשק מזוין. עם זאת, הפלסטינים בשטחים הכבושים הם הצד החלש, ולא נותרת להם אפשרות אחרת אלא ניסיונות פגיעה באזרחים ישראלים, בשטחים ובתוך הקו הירוק.

תשובה: הפגיעה באוכלוסייה אזרחית **אסורה** בכל מצב, ואינה מוסרית. האיסור לפגיעה מכוונת באזרחים הוא גורף משום שמתן לגיטימציה, רשמית או בפועל, אינה מוסרית ותגרוור אחריה הסלמה ופגיעה באוכלוסייה האזרחית של הצד השני.

◀ **הטיעון:** מאז ומעולם היו אזרחים מטרות לגיטימיות. פגיעה באזרחים תביא לשבירת העורף וכך לחיסול ההתנגדות של היריב ולניצחון במלחמה.

תשובה: בעת החדשה הפכו הפצצות של מטרות אזרחיות (אנשים ותשתיות) ושבירת העורף לחלק מהאסטרטגיה המלחמתית (למשל במלחמת העולם הראשונה). בפגיעה בעורף אמנם מחלישים את כוחות הייצור של כלי נשק וכן מחלישים את הכלכלה, אך פגיעה זו אינה מצליחה לשבור את "רוח העם" אלא ההפך, היא מלכדת את העם סביב

המטרה ומדברנת אותו. במלחמת העולם השנייה סבל העורף הגרמני מפגיעות רבות ואי אפשר לומר שהדבר הפחית את מידת הנחישות של הצבא הגרמני.

◀ **טיעון:** אמנות ג'נבה הן אנכרוניסטיות ואינן רלוונטיות לסכסוכים מזוינים בימינו, על אחת כמה וכמה אינן רלוונטיות לסכסוך הישראלי-פלסטיני ובעיקר למלחמה בטרור העולמי.

תשובה: אמנות ג'נבה מתוות כללים, עקרונות וערכים. גם אם הסיטואציות שונות ואחרות לחלוטין ממה שהיה נהוג בזמן ניסוחן, העקרונות והערכים נותרו בעינם. עקרונות ההבחנה והיחסיות חשובים כיום כשם שהיו אז. אפשר לנתח את המתחרש כיום בהתאם לרוח הדברים שנוסחו אז. הבסיס הערכי והמשפטי של המשפט ההומניטרי תקף בכל סכסוך מזוין, גם אם מדובר בקבוצות טרור/גרילה הנאבקות במדינה. ההגבלות חלות על הארגונים הללו, כשם שהן חלות על המדינות. אם וכאשר תנוסח אמנה נוספת בנושא לוחמה בארגונים, תהיה האמנה ברוח האמנות הקיימות.

◀ **טיעון:** הדבר היחידי שיביא לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא הקמת שתי מדינות עם גבול מסוכם ובתיאום ביניהן, והמשפט ההומניטרי מיותר ואף חוטא למטרה משום שהוא "מכשיר את הכיבוש".

תשובה: אין ספק שלהסכמים יש כוח רב ואפשרות לסיים מצבי קונפליקט. עם זאת, כל עוד הסכסוך המזוין נמשך, ללא קשר למהלכים מדיניים, אנו חייבים לדרוש מהצדדים המעורבים ומהאוחזים בנשק לאמץ את המשפט ההומניטרי ולנהוג בהתאם לכלליו. מבחינת התושבים שזכויותיהם מופרות, פעמים רבות הם מייחלים לכיבוד זכויותיהם ללא קשר להתנהלות משא ומתן מדיני.

◀ **טיעון:** אי אפשר להילחם ללא הפרות זכויות האדם, כגון פגיעה באוכלוסייה אזרחית, כגון אי-הפעלת כוח בזמן חקירות ועוד.

תשובה: ראשית, המשפט ההומניטרי מתווה ערכי מוסר וכללי התנהגות מוסריים. כללים אלה צריכים להוות תמרוך ומצפן לצדדים הלוחמים. אי אפשר להפעיל מדיניות ללא הכוונה ערכית. הצדדים המעורבים, ובעיקר הצד שמפעיל נשק וכוח, חייב להטמיע בקרבו את הערכים הללו, אחרת ערכים אחרים, לא הומניים, עלולים לתפוס את מקום הערכים ההומניים. שנית, ישנם סכסוכים מזוינים רבים בעולם, ואפשר בהחלט לראות באילו מהם יש ניסיונות לשמור על כללי המשפט ההומניטרי ובאילו סכסוכים יש הפרות קשות וחמורות. עלינו לשאוף כמה שיותר לכך שבמקרים של סכסוך תהיה שמירה על הכללים.

◀ **טיעון:** מעצר מנהלי הוא לעתים כלי יעיל למנוע פיגועים. מעצר של חשודים, גם ללא הגשת כתב אישום, מהווה פרקטיקה בעייתית, אך לעתים יש בה צורך.

תשובה: מעצר מנהלי (של פלסטינים או של יהודים - כדוגמה נעם פדרמן) הוא דוגמה להתנגשות בין זכויות (הזכות להליך הוגן מול הזכות לביטחון). כדאי להתייחס לרמה העקרונית ולרמה הפרקטית: ברמה העקרונית, מעצר מנהלי אינו כלי לגיטימי: על הצבא/שב"כ לחקור את החשודים ולהגיש כתבי אישום. השופטים במשפט יפסקו בשאלות אם יש אשמה, ומהו העונש. זהו הליך הוגן, וכך היינו מצפים לנהוג כלפי כל אחד. ברמה הפרקטית: פעמים רבות עצירים מנהליים נעצרים לתקופות ארוכות (שנים מספר) ללא הגשת כתב אישום וללא ידיעה על אודות הסיבה למעצר. יש מקרים שבהם הן עורך דינו של העציר והן השופט אינם נחשפים למלוא חומר הראיות. כאשר בוחנים את הנתונים ואת המספרים הגבוהים של עצירים מנהליים פלסטינים, רואים שקיימת מדיניות הנובעת מרצון להעניש, מחוסר מידע הגורם למעשים שרירותיים ולא-אכפתיות ולא מדובר עוד על אמצעי חריג שהומצא לטפל במקרים חריגים בלבד.

◀ **טיעון:** תקשורת ישראלית ובין-לאומית מוטה כנגד ישראל, מתייגת את החיילים כאשמים מראש.

תשובה: חשוב להבחין בין מטרת פציפיסטיות של אנשי תקשורת ומדיה, שמשמשים בכלי התקשורת כדי להביא לסיומו של הכיבוש או שפועלים כנגד גדר ההפרדה בכללותה (בכל תוואי), לבין מטרת ושימוש בכלים תקשורתיים המאירים הפרות של זכויות האדם, שמראים את האחריות של חיילי צה"ל, את המדיניות העמומה, שמביעים ביקורת על המדיניות בנושא בחירת מיקום המחסומים ומשך הזמן, תוואי הגדר ועוד. כאשר אנו דנים בחשיבות התקשורת לסקר הפרות של IHL, אנו מתכוונים בעיקר לסוג המטרות ולשימוש השני.

◀ **טיעון:** פעמים רבות מוטחות האשמות שהחומרים שלנו סותרים את העמדה הרשמית, ו"מאיפה אנחנו יודעים?"

תשובה: חשוב לציין שמקורות המידע שלנו הם מבוססים, אמניים, נאספים מחומרים כתובים ומסוירים בשטח,

ממסמכים רשמיים ועוד. חשוב לציין שלעתים, בבתי המשפט עצמם חל נתק בין מה שקורה בשטח לבין מה שנאמר/החלט בבית המשפט. למשל, במקרה שישנה החלטה לפרק חלק בגדר, לא תמיד הדברים באים לידי ביטוי בשטח. לכן חשוב לציין שמתקיימים סירים בשטח וקיים תיעוד של הקורה בשטח.

◀ **טיעון:** האם ישנה הדדיות במחויבות למשפט ההומניטרי מהצד הפלסטיני?

תשובה: לצד הפלסטיני ישנה מחויבות לנהוג בהתאם לכללי המשפט ההומניטרי. ארגון אש"ף הכריז עוד בסוף שנות השמונים של המאה העשרים (טרם הקמתה של הרשות הפלסטינית, שאף היא מחוייבת ל-IHL) כי ינהג לפי IHL. מעבר לכך, מדובר על אמנות שהן משפט מנהגי.

◀ **טיעון:** כל הפלסטינים הם לוחמים משום שכולם תומכים בלוחמים שלהם.

תשובה: חשוב להבחין בין מי שמשתתף בלחימה בפועל לבין מי שאוהד ותומך או מסייע ללוחמים במתן מים או אפילו הגנה. אי אפשר לדרוש מאזרחים שלא יזדהו עם הלוחמים בשמם. הזדהות עם הלוחמים ועם מטרותיהם לא הופכת את האזרחים ללוחמים.